

ตัดชีวิต

ว่าด้วยการย่อบทกับปัจจัยเข้าด้วยกัน

โดย

พระมหาธรรมรงค์ ธรรมภาณี ป.ธ.๙

ความหมายของตัดทิต

😊 **ตัดทิต** เป็นหลักไวยากรณ์อย่างหนึ่งใช้สำหรับย่อบทให้น้อยลง โดยการลบคำหลักทิ้งไป เหลือไว้แต่คำขยาย แล้วใช้ปัจจัยแทนคำหลักที่ถูกลบทิ้งไปนั้น เวลาแปลให้แปลปัจจัยเป็น (แทน) คำหลัก แล้วแปลบทที่เหลืออยู่เป็นคำขยาย

😊 **สรุปว่า** ตัดทิตคือปัจจัยหมู่หนึ่งใช้แทนศัพท์ที่ถูกลบไปเพื่อย่อคำพูดให้สั้นลง แทนที่ศัพท์ใดมักเรียกชื่อตัดทิตตามศัพท์ที่ลบไปนั้น เช่นเรียกว่าโคตตตัดทิตเพราะใช้ปัจจัยแทน คำว่า โคตต, เรียกว่าตรัตยาที่ตัดทิตเพราะใช้ปัจจัยแทนคำว่า ตรติ เป็นต้น

วิเคราะห์คำว่า ตั้หิต

คำว่า “ตหุหิต” มาจาก ต + หิต แปลง ห เป็น ฐ ลง หุ พยัญชนะ
สังโยค สำเร็จเป็น ตหุหิต แปลตามอักษรว่า ปัจจัยที่เกื้อกูลแก่เนื้อความ

มีรูปวิเคราะห์ว่า ตสฺส หิตา =ตหุหิตา, ตสฺส หิตํ =ตหุหิตํ

แปลว่า ปัจจัยทั้งหลายที่เกื้อกูลแก่เนื้อความนั้น เรียกว่า ตั้หิต

คำว่า “หิต แปลว่า เกื้อกูล, เป็นประโยชน์” มีนัย ๒ ประการ คือ

๑)หมายถึง ปัจจัยทั้งหลายที่ใช้แทนคำหลักที่ถูกลบทิ้งไป

๒)หมายถึง คำหลักที่ถูกแทนที่ด้วยปัจจัยนั้นอาจมีหลายความหมาย

ก็ได้ แต่ต้องมีเนื้อความเกื้อกูลเข้ากันได้กับคำขยายที่เหลืออยู่

เพื่อซ่อมความเข้าใจก่อนเริ่มเรียนตัดทิตให้พิจารณาข้อความต่อไปนี้

😊 ราชคเห ชาโต แปลว่า เกิดแล้ว ในเมืองราชคฤห์

= เป็นเนื้อความธรรมดา ใช้นามนามขยายกิริยากิตก์
ราชคเห เป็นคำขยาย ชาโต เป็นคำหลัก

😊 ราชคหชาโต แปลว่า ผู้เกิดแล้วในเมืองราชคฤห์

= เป็นสมาส (ย่อคำขยายเข้ากับคำหลักโดยลบวิภัตติทิ้ง)

😊 ราชคหโก ผู้เกิดแล้วในเมืองราชคฤห์

= เป็นตัดทิต (ย่อคำขยายเข้ากับปัจจัยโดยลบคำหลักทิ้ง)

ลบ “ชาโต” ทิ้งแล้วแทนที่ด้วย “ณิก” ปัจจัย

คำว่า “อณฺชลีกรณียะ” เป็นศัพท์

☺ อณฺชลีกรณียะ แปลว่า ผู้ควรแก่การกระทำซึ่งอัญชลี (การไหว้)

☺ มาจาก อณฺชลีกรณ + อีย ปัจจัยในฐานศัพท์

อีย ปัจจัยแทนเนื้อความว่า “ควร” เวลาตั้งวิเคราะห์ใช้คำว่า “ฐานัน, อรหติ” เป็นคำหลัก เอาคำว่า “อณฺชลีกรณ” เป็นคำขยายลงทุติยาวิภัติ หรือจตุตถวิภัติก็ได้

☺ วิเคราะห์ว่า อณฺชลีกรณสฺส อรหตีติ = อณฺชลีกรณียะ

แปลว่า ชนใด ย่อมควร แก่การกระทำซึ่งอัญชลี เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า อัญชลีกรณียะ (ผู้ควรแก่การทำอัญชลี)

คำว่า “มโนมยา” เป็นตั้หฐิต

☺ มโนมยา แปลว่า สำเร็จแล้วจากใจ, สำเร็จแล้วด้วยใจ

☺ มาจาก มน + มย บั้จจัยในปกติตั้หฐิต

มย บั้จจัยแทนเนื้อความว่า “สำเร็จแล้ว, ทำแล้ว” เวลาตั้งวิเคราะห์ใช้ คำว่า “วิการ, ปกต, นิปฺพนฺน” เป็นคำหลัก ลงปฐฺฐมาวิภั้ตติ เอาคำว่า “มน” เป็นคำขยายลงบั้ญจมีวิภั้ตติ ตติยาวิภั้ตติ จตุตถวิภั้ตติก็ได้

☺ วิเคราะห์ว่า มนสา นิปฺพนฺนา =มโนมยา (ธมฺมา)

แปลว่า ธรรมทั้งหลาย สำเร็จแล้ว จากใจ (ด้วยใจ) ชื่อว่ามโนมัย, มโนมยะ (สำเร็จแล้วด้วยใจ)

คำว่า “สามเณโร” เป็นตั้หัตถิต

☺ สามเณโร แปลว่า เชื้อสายของสมณะ (ผู้สงบ)

☺ มาจาก สมณ + เณร บัจจัยในโคตตตั้หัตถิต

เณร บัจจัยแทนเนื้อความว่า “เชื้อสาย, เหล่ากอ, ทายาท” เวลาตั้งวิเคราะห์ใช้คำว่า โคตตตั้, อปจฺจ เป็นคำหลัก ลงปฐมาวิภัตติ เอาคำว่า สมณ เป็นคำขยายลงจันฐวิภัตติ

☺ วิเคราะห์ว่า สมณสุส โคตตตั้ =สามเณโร

แปลว่า อ.เหล่ากอ ของสมณะ ชื่อว่าสามเณร

บทสำเร็จแปลง อ ที่ ส เป็น อา ด้วยอำนาจบัจจัยที่เนื่องด้วย ณ

คำว่า “สามัญญ” เป็นตั้ทฐิต

☺ สามัญญ์ แปลว่า ความเป็นแห่งสมณะ

☺ มาจาก สมณ + ญฺย ปัจจัยในภาวตั้ทฐิต

ญฺย ปัจจัยแทนเนื้อความว่า “ความเป็น” เวลาตั้งวิเคราะห์ใช้คำว่า “ภาโว” เป็นคำหลัก ลงปฐมาวิภัติ เอาคำว่า “สมณ” เป็นคำขยายลง จัญญวิภัติ

☺ วิเคราะห์ว่า สมณสุส ภาโว =สามัญญ์

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งสมณะ ชื่อว่าสามัญญะ
บทสำเร็จแปลง ฌ กับ ย เป็น ญญ แล้วพฤทธิ์ อ ที่ ส เป็น อา

ศัพท์ต่างจาก สมาส

- 😊 **ศัพท์** กับ **สมาส** ต่างกันดังนี้คือ :-
- 😊 **สมาส** คือการย่อบทหลาย ๆ บทเข้าด้วยกัน โดยวิธีลบวิภัตติของศัพท์หน้าบ้าง ไม่ลบบ้าง เพื่อป้องกันความรุงรังของวิภัตติและบทซึ่งไม่จำเป็นในระหว่างศัพท์ทั้ง ๒ เสีย สมาสจึงมี ๒ ลักษณะ คือ
 - 😊 สมาสที่ลบวิภัตติของศัพท์หน้า เรียกว่า **ลุตตสมาส**
 - 😊 สมาสที่ไม่ลบวิภัตติของศัพท์หน้า เรียกว่า **อลุตตสมาส**
- 😊 สรุปความว่า สมาสคือการย่อบทหลาย ๆ บทเข้าด้วยกันโดยการลบวิภัตติของคำขยาย แล้วนำคำขยายกับคำหลักมาเขียนติดกัน

- ☺ **ตัทธิต** ใช้สำหรับลบศัพท์ให้สั้นลง ถ้ามี ๒ ศัพท์หรือมากกว่านั้น ต้องลบศัพท์หลังทิ้งแล้วลงปัจจัยแทนไว้ แต่ยังแปลได้ความเท่าเดิม
- ☺ **ธมฺเม ปฏิญฺจฺโต** แปลว่า “ดำรงอยู่แล้วในธรรม” ด้วยวิธีการของตัทธิตให้ลบ “**ปฏิญฺจฺโต**” ทิ้งแล้วลง “**ณิก**” ปัจจัยแทนโดยวางไว้หลัง “**ธมฺม**” กลายเป็น “**ธมฺมิโก**” แปลว่า “ดำรงอยู่แล้วในธรรม” (ณิก ปัจจัยอาจแทนคำอื่นก็ได้ที่มีความหมายใกล้เคียงกับ ปฏิญฺจฺโต แต่ต้องมีเนื้อความเกื้อกูลกับคำว่า ธมฺม)
- ☺ ด้วยวิธีการของตัทธิตนี้ เท่ากับว่าได้ทอนศัพท์ให้สั้นลง แต่เนื้อความยังคงเดิม

☺ คำว่า “**ธมฺเม ปติฏฺฐิโต**” นี้ ถ้าใช้วิธีการแบบสมาส ก็ลบแต่วิภัตติของ คัพท์หน้า คือลบ **สฺมิ** วิภัตติที่ลงหลัง **ธมฺม** แล้วสมาสกับ **ปติฏฺฐิโต** กลายเป็น **ธมฺมปติฏฺฐิโต** เท่านั้น.

☺ จะเห็นได้ว่า ทั้ง “**ธมฺมิโก**” ทั้ง “**ธมฺมปติฏฺฐิโต**” ล้วนแต่แปลว่า “**ดำรงอยู่แล้วในธรรม**” เหมือนกัน แต่ต่างกันในวิธีในการสร้างคำ

☺ สรุปว่า สมาสย่อ บทหลายบทเข้าด้วยกัน โดยการลบวิภัตติของ คัพท์หน้า ตัทธิตตัดคัพท์หลังทิ้งไปเหลือไว้แต่คัพท์หน้า สมาส ไม่มีปัจจัย แต่ตัทธิตมีปัจจัย...นี่คือความแตกต่างระหว่างสมาส กับตัทธิต

หลักในการแบ่งกลุ่มตั้ทริต

😊 ตั้ทริต นั้นโดยย่อแบ่งเป็น ๓ อย่าง คือ

๑) สัมมัญญตั้ทริต ๒) ภาวตั้ทริต

๓) อัพยยตั้ทริต

😊 ตั้ทริตทั้ง ๓ อย่างนี้มีลักษณะที่แตกต่างกันดังนี้ คือ

๑) สัมมัญญตั้ทริต ใช้ปัจจัยแทนศัพท์ได้ทั่วไปไม่จำกัด

๒) ภาวตั้ทริต ใช้ปัจจัยแทนได้เฉพาะ ภาว ศัพท์อย่างเดียว

๓) อัพยยตั้ทริต ใช้ปัจจัยลงหลังศัพท์นาม ใช้แจกด้วยวิภัตตินาม
ไม่ได้ ใช้เป็นบทขยายกริยาเรียกว่ากริยาวิเสสนะ

อธิบายลักษณะของ “สามัญญัตถิต”

สามัญญัตถิต มาจากคำว่า “สามัญญ + ตถิต” สามัญญ แปลว่า
ทั่วไปไม่จำกัด รวมกับคำว่า ตถิต แปลว่า ตถิตที่ลงปัจจัยแทนศัพท์
ทั่วไปไม่ได้จำกัดประเภท แบ่งเป็น ๔ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

๑. สามัญญัตถิตที่ใช้ปัจจัยแทนนามนามเท่านั้นมี ๔ ตถิต คือ

๑) โคตตตถิต แทนคำว่า โคตต, อปจฺจ, ปุตฺต

๒) สมุหตถิต แทนคำว่า สมุห, คณ, สงฺฆ

๓) วิภาคตถิต แทนคำว่า วิภาค

๔) สังขยาตถิต แทนคำว่า ปริมาณ (หลังสังขยา)

๒. สามัญญัตถัตถิตที่ใช้ปัจจัยแทนคุณนามเท่านั้นมี ๒ ตัถธิต คือ

๑) พหุลัตถิต แทน พหุล, ปกติ

๒) ปุรณัตถิต แทน ปุรณ (ทำปกติสังขยาให้เป็นปุรณสังขยา)

๓. สามัญญัตถัตถิตที่ใช้ปัจจัยแทนกิริยาภิกถ์ กิริยาอาขยาต นาม นาม หรือคุณนามก็ได้ไม่จำกัดประเภท มี ๖ ตัถธิต คือ

๑) ตรตยาภิกถัตถิต แทนคำว่า ตรติ เป็นต้น

๒) ราคาภิกถัตถิต แทนคำว่า ราก เป็นต้น

๓) ชาตาภิกถัตถิต แทนคำว่า ชาต เป็นต้น

๔) ฐานัตถิต แทนคำว่า ฐาน เป็นต้น

๕) ปกติศัพท์ แทนคำว่า ปกต, วิการ, นิปฺพนฺน เป็นต้น

๖) ตทฺสสํตถิตฺตศัพท์ แทนคำว่า อสฺส อตฺถิ

๔. สามัญญศัพท์ที่ลงปัจจัยต่อท้ายคำคุณนามไม่ได้ลงแทนคุณนามแต่อย่างใด แตกต่างจากศัพท์ทั่วไปที่ลงแทนคำอื่น มี ๑ ศัพท์ คือ

เสฏฺฐศัพท์ ต่อท้ายคุณนามชั้นปกติทำให้มีระดับต่างกัน คือ

(๑) เป็นคุณนามชั้นวิเสส

(๒) เป็นคุณนามนามชั้นอติวิเสส

ศัพท์ที่ปัจจัยในตัทธิตต่อท้ายได้

😊 ตัทธิต มีปัจจัยเป็นหลักในการกำหนดรู้ เมื่อจำปัจจัยได้จะทำให้รู้ว่า เป็นตัทธิตใด ปัจจัยในตัทธิตใช้สำหรับลงท้ายศัพท์ที่เป็นนามนาม คุณนาม สัพพนาม นิบาต และนามกิตก แต่จะลงหลังกิริยาอาชยาต และกิริยากิตกไม่ได้

😊 ลงหลังนามนาม : มาคธิโก (มคธ+ณิก) ผู้อยู่ในแคว้นมคธ
: ชานปโท (ชนปท+ณ) ผู้อยู่ในชนบท
: นาครา (นคร+ณ) ผู้อยู่ในเมือง
: กาสาว์ (กสาว+ณ) อันยอมแล้วด้วยน้ำฝาด

😊 ลงหลังคุณนาม	:วีรียํ	(วีร +ณีย)	ความเป็นแห่งบุคคลผู้กล้า
	:อิสฺสรียํ	(อิสฺสร +ณีย)	ความเป็นแห่งบุคคลผู้ยิ่งใหญ่
	ปาปโตร	(ปาป +ตร)	ผู้เลวกว่า
	:ทฺวิกํ	(ทฺวิ +ก)	อันมีปริมาณสอง
😊 ลงหลังศัพท์นาม	:ยถา	(ย +ถา)	โดยประการใด
	:ตถา	(ต +ถา)	โดยประการนั้น
	:กถํ	(ก +ถํ)	โดยประการไร
	:อิตถํ	(อิ +ถํ)	โดยประการนี้

- 😊 ลงหลังนามกิตก์ :สามเณรา (สามณ+เณร) เหล่ากอแห่งสมณะ
:สามบุญญ์ (สามณ+ณฺย) ความเป็นแห่งสมณะ
- 😊 ลงหลังนิบาต :ปัจฉิม (ปัจฉา+อิม) ผู้เกิดในภายหลัง
:เหตุจิม (เหตุจฺ+อิม) ผู้อยู่ในภายหลัง
- 😊 ลงหลังสมาส :อาโรคย์ (อโรค+ณฺย) ความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่มีโรค
:อาณณย์ (อนณ+ณฺย) ความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่มีหนี้

ปัจจัยในตัทธิต

๑.สามัญญุตตัทธิต แบ่งออกเป็น ๑๓ อย่าง แต่ละอย่างมีปัจจัยดังนี้

๑)โคตตตัทธิต มีปัจจัย ๘ ตัว คือ ฌ, ฌายน, ฌาน, ฌอยุย, ฌิ, ฌิก, ฌว, ฌร

๒)ตรัตยาหิตตัทธิต มีปัจจัย ๑ ตัว คือ ฌิก

๓)ราคาหิตตัทธิต มีปัจจัย ๑ ตัว คือ ฌ

๔)ชาตาหิตตัทธิต มีปัจจัย ๓ ตัว คือ อิม, อีย, กีย

๕)สมุหตัทธิต มีปัจจัย ๓ ตัว คือ กณ, ฌ, ตา

๖)ฐานตัทธิต มีปัจจัย ๑ ตัว คือ อีย (แปลงเป็น เอยฺย ได้)

๗)พหุลัทธ์ิต

มีปัจจัย ๑ ตัว คือ อาล

๘)เสฏฐัตธ์ิต

มีปัจจัย ๕ ตัว คือ ทร, ตม, อียิสฺสก, อีย, อิมฺห

๙)ตทสฺสัถิตธ์ิต

มีปัจจัย ๙ ตัว คือ วี, ส, ลี, อิก, อี, ฐ, ฆ, ฌ, ญ

๑๐)ปกตติธ์ิต

มีปัจจัย ๑ ตัว คือ มย

๑๑)สังขยาตธ์ิต

มีปัจจัย ๑ ตัว คือ ก

๑๒)ปุรณตธ์ิต

มีปัจจัย ๕ ตัว คือ ติย, ฐ, ญ, ม, อี

๑๓)วิภาคตธ์ิต

มีปัจจัย ๒ ตัว คือ ภา, ฌ

๒.ภาวตั้งจิต

๓.อภัยยตั้งจิต

มีปัจจัย ๖ ตัว คือ ตต, ญย, ตตฺน, ตา, ญ, กญ

มีปัจจัย ๒ ตัว คือ ภา, ถิ

การพทุธิสรตํนคัพทด้วยอํานาจปจจยที่เนองด้วย ณ ในตํทริต

เมื่อลงปจจยในตํทริตที่เนองด้วย ณ ตองพทุธิสรตํนคัพทที่มีเสียงสั้น คือ อ, อิ, อุ ใหมีเสียงยาวขึ้น

ขั้นตอนการพทุธิสรในตํทริตนั้นเหมือนกับอาขยตทุกประการแตมีข้แตกตํางเล็กน้อยคือ ปจจยที่เนองด้วย ณ ในกิริยาอาขยตจะพทุธิสรตํนธาตุเทานั้น จะพทุธิสรในคําอุปสัค นิบาต ไม่ได้

แตปจจยที่เนองด้วย ณ ในตํทริตพทุธิสรตํนคัพทได้ทุกประเภททั้งนามนาม คุณนาม อุปสัค หรือนิบาตก็ได้ มีขั้นตอนดังนี้

๑) สระต้นศัพท์เป็น อ พยัทธี อ เป็น อา

วสิฏฺฐ+ณ

=**วา**สิฏฺฐ

อ.เหล่ากอแห่งวสิฏฺฐะ

กสาว+ณ

=**กา**สาว

(อ.ผ้า) อ้นย้อมแล้วด้วยน้ำฝาด

มยุร+ณ

=**มา**ยุโร

อ.ประชุมแห่งนกยูง (ฝูงนกยูง)

๒) สระต้นศัพท์เป็น อิ พยัทธี อิ เป็น เอ

ติล+ณิก

=**เต**ลิก

(อ.โภชนะ) อ้นระคนแล้วด้วยงา

นิमितฺต+ณ

=**เน**मितฺโต

(อ.ชน) ผู้รู้ซึ่งนิमित

นิปก+ณฺย

=**เน**ปกํ

อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีปัญญา

วินย+ณิก

=**เว**นยโก

(ภิกษุ) ผู้รู้ซึ่งพระวินัย

๓) สระต้นคัพท์เป็น อุ พฤทธิ์ อู เป็น โอ

กุสล+ณ = โกลสลล อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้ฉลาด

อุตุมฺพร+ณ = โอตุมฺพโร (อ.ประเทศ) อันมีต้นมะเดื่อ

สุมน+ณฺย = โสมนสลล อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีใจดี

๔) คำคัพท์ที่ขึ้นต้นสระ อู, อี บางคำอนุโลมให้พฤทธิ์ได้บ้าง เช่น

สุกร+ณ = โสกรอ (อ.เนื้อ) อันเป็นของสุกร

วีณา+ณิก = เวณิกโก (อ.ชน) ผู้มีพิน

๕) คำคัพท์ที่มีพยัญชนะสังโยคอยู่หลังอนุโลมให้พฤทธิ์ได้บ้าง เช่น

สกุยฺปฺตฺต+ณิก = สากุยฺปฺตฺติโก อ.เหล่ากอแห่งพระคักยบุตร

การพิจารณาว่าศัพท์ใดเป็นศัพท์นอกจากดูที่ปัจจัยแล้วยังใช้หลักการพจนานุกรมที่สระต้นศัพท์ช่วยในการกำหนดได้ด้วย คือคำใดแต่เดิมสระต้นศัพท์มีเสียงสั้น เมื่อกลายเป็นสระเสียงยาวให้รู้ว่าเกิดจากอำนาจของปัจจัยในศัพท์นั่นเอง เช่น

นคร	เป็นนามนาม	แปลว่า อ.เมือง
นคร	เป็นศัพท์	แปลว่า อ.ชน อยู่ในเมือง
ชนบท	เป็นนามนาม	แปลว่า อ.ชนบท
ชนบท	เป็นศัพท์	แปลว่า อ.ชน อยู่ในชนบท

บทสำเร็จของตัถุติ

- ☺ คัพทที่ลึงป้จจ้ยตัถุติแล้วสำเร็จรูปเป็นนามนามบั้ง คุณนามบั้ง อพยยคัพทบั้ง.
- ☺ ตัถุตินามนามแปลได้โดยลำพังตนเองใช้เป็นประธานบั้ง กรรมบั้ง อนนทิตกัตตบั้ง แสดงความเป็นผู้รับบั้ง เป็นปุงลึงค้กมี อิตถลึงค้กมี นปุงสกลึงค้กมี
- ☺ ตัถุติที่เป็นอพยยคัพทค้กรูปเดิมเสมอ แจกด้วยวิภัตตินามไม่ได้ ใช้เป็นบทขยายกริยา เรียกว่ากริยาวิเสสนะ

😊 ตั้ทริิตคุณนามใช้ขยายนามนามอย่างเดี่ยว เป็นได้สามลิงค์ ขยายนามบทใด มีลิงค์ วจนะ วิภัตติเหมือนนามบทนั้น มีวิธีการแปล ดังนี้

๑)ขยายนามนามที่เป็นคนใช้คำว่า ผู้....

๒)ขยายนามนามที่เป็นสัตว์ใช้คำว่า ตัว...

๓)ขยายนามนามที่เป็นสิ่งของ สถานที่ใช้คำว่า อัน...

😊 ตั้หธิตนามนาม มี ๓ ตั้หธิต คือ

๑)โคตตตั้หธิต

เช่น โมคฺคฺลฺลาโย

อ.เหล้ากอแห่งนางโมคคัลลีย
กจฺจายโน

อ.เหล้ากอแห่งนายกัจจะ

๒)สมุหตั้หธิต

เช่น ชนตา.

อ.ประชุมแห่งชน (หมู่แห่งชน)

๓)ภาวตั้หธิต

เช่น อรหตฺต.

อ.ความเป็นแห่งพระอรหันต์

😊 ตั้หธิตคุณนาม มี ๑๐ ตั้หธิต คือ

๑) ตริ้ตยาหิ ตั้หธิต เช่น นาวิโก (ชโน).

(อ.ชน) ผู้ข้ามด้วยเรือ

๒) ราคาหิ ตั้หธิต เช่น มาคโร (ชโน).

(อ.ชน) ผู้อยู่ในแคว้นมคธ

๓) ชาตาหิ ตั้หธิต เช่น มชุฉิมโ (ยาโม).

(อ.ยาม) อ้นมีในท่ามกลาง

๔) ฉานตั้หธิต เช่น ปุชนีโย (ชโน)

(อ.ชน) ผู้ควรซึ่งการบูชา

๕)พหุลัทธ์ิต

เช่น ราชอาณาจักร.

(อ.เมือง) อันมีธงมาก

๖)เสฏฐัตธ์ิต

เช่น ปาปตโร (ชโน).

(อ.ชน) ผู้เลวกว่า

๗)ตท้ส้ตถิตธ์ิต

เช่น เมธาวิ (ชโน).

(อ.ชน) ผู้มีปัญญา

๘)ปกติตธ์ิต

เช่น โสวณฺณมยํ (ภาชน).

(อ.ภาชนะ) อันทำแล้วด้วยทอง

๙) ปุรณัตถิต

เช่น หุติโย (ปุตโต).

(อ.บุตร) คนที่ ๑

ตติโย (ปุตโต).

(อ.บุตร คนที่ ๒)

๑๐) สังฆยาตถิต

เช่น หุวิกัม (วตถุ)

(อ.วตถุ) อันมีปริมาณสอง

ติกัม (วตถุ).

(อ.วตถุ) อันมีปริมาณสาม

อธิบายศัพท์ิตนามนาม

ตั้ชิตนามนาม คือตั้ชิตที่ไ้ใช้เป็นค่านามนามทำหน้าที่เป็นบท
ประธานในประโยค เป็นกรรมของกริยา หรือเป็นบทขยายกริยาใน
ระหว่างและกริยาคุมพากย์ได้ดุงค่านามทั่วไป

ตั้ชิตนามนามเป็นลึงค์ใดลึงค์หนึ่งแจกตามการันต์ในลึงค์นั้น ๆ
ปัจจัยบางตัวเป็นปุงลึงค์ บางตัวเป็นอิทธิลึงค์ บางตัวเป็นนปุงสลึงค์
ปัจจัยแต่ละตัวเป็นลึงค์ใดให้กำหนดเอาจากรูปสำเร็จของตั้ชิตนั้น ๆ
แต่โดยมากที่เป็น อ การันต์มักเป็นปุงลึงค์ (เวัน ตุต, ฌย, ตุตน, ฌ,
กณฺ ปัจจัยในภาวตั้ชิตเป็นนปุงสลึงค์) อา การันต์เป็นอิทธิลึงค์อย่าง
เดียว อี การันต์เป็นปุงลึงค์เมื่อประสงค์เป็นอิทธิลึงค์ให้แปลงเป็น อินี

๑. โศตตตัทธิต คือ ตัทธิตที่ลงปัจจัยแทน โศตต, อปจฺจ คัพพ

โศตตตัทธิต มีปัจจัย ๘ ตัว ธ, ธนายน, ธนान, ธนยฺย, ธิ, ธิก, ธว, ธนร ใช้แทน อปจฺจ, โศตต คัพพ แปลว่า เหล่ากอ นิยมใช้เพื่อตั้งชื่อทายาทผู้สืบเชื้อสายโดยตรงจากบรรพบุรุษ มีวิธีการตั้งวิเคราะห์ดังนี้

๑) ประกอบ อปจฺจ, โศตต คัพพ เป็นปฐมวิภัตติ เอกวจนะ (อปจฺจ) วางไว้หลังชื่อบรรพบุรุษ ใช้เป็นคำหลักในประโยค แปลว่า อ.เหล่ากอ

๒) ประกอบชื่อบรรพบุรุษเป็นจัญญีวิภัตติ เอกวจนะ วางไว้หน้า อปจฺจ, โศตต คัพพ แปลว่า แห่ง...

๓) ปัจจัยในโศตตตัทธิตลงหลังอสาธารณนามเท่านั้น (ชื่อเฉพาะ)

๑.ณ ปัจจัย

วาสิฏฐ์

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

โคตโม

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทน อปัจ, โคตต, ปุตต คัพท์ เช่น

แปลว่า เหล่ากอแห่งนายวาสิฏฐ์

วาสิฏฐ์ + ณ

วาสิฏฐ์ส อปัจ = วาสิฏฐ์

เหล่ากอแห่งนายวาสิฏฐ์ เชื่อว่าวาสิฏฐ์

แปลว่า เหล่ากอแห่งโคตมะ

โคตม + ณ

โคตมส อปัจ = โคตโม

เหล่ากอแห่งโคตมะ เชื่อว่าโคตมะ

๒. ฅนายน ปัจจัย

โม่คคฺลลายนโ

แยกคัพท์เป็น

วึเคราะหฺว่า

วจฺฉายโน

แยกคัพท์เป็น

วึเคราะหฺว่า

ลงแทน อปจฺจ, โคตฺต, ปุตฺต คัพท์ เช่น

แปลว่า เหล่ากอแห่งนางโม่คคฺลล

โม่คคฺลล + ฅนายน

โม่คคฺลลียา อปจฺจํ = โม่คคฺลลายนโ

เหล่ากอแห่งนางโม่คคฺลล ชื่อโม่คคฺลลายนะ

แปลว่า เหล่ากอแห่งนายวจฺฉะ

วจฺฉ + ฅนายน

วจฺฉสฺส อปจฺจํ วจฺฉายโน

เหล่ากอแห่งนายวจฺฉะ ชื่อว่าวจฺฉายนะ

๓. ฦาน บั้จจั้

โม่คคฺลลานโ

แยกคั้พ็ท็เบ็น

วึคระห็ว็

วจฺฉานโ

แยกคั้พ็ท็เบ็น

วึคระห็ว็

ลงแทน อปจจ, โคตต, ปุตต คั้พ็ท็ เช้น

แปลว่า เหล่ากอแห่งนางโม่คคั้ลลึ

โม่คคฺลลึ + ฦาน

โม่คคฺลลึยา อปจจ = โม่คคฺลลานโ

เหล่ากอแห่งนางโม่คคั้ลลึ ชื่อโม่คคั้ลลานะ

แปลว่า เหล่ากอแห่งนายว้จจะ

วจฺฉ + ฦาน

วจฺฉสฺส อปจจ วจฺฉานโ

เหล่ากอแห่งนายว้จจะ ชื่อว่าว้จจานะ

๔. ฅนย๑ บั๑จ๑

ภ๑ค๑น๑ย๑โย

ย๑กคั๑พ๑ท๑บ๑น

ว๑ค๑ร๑ะห๑ร๑ว๑

ร๑ห๑น๑ย๑โย

ย๑กคั๑พ๑ท๑บ๑น

ว๑ค๑ร๑ะห๑ร๑ว๑

ล๑งท๑น อ๑ป๑จ๑จ, โค๑ต๑ต, ป๑ต๑ต คั๑พ๑ท๑ เช๑น

บ๑ล๑ว๑ เหล๑ก๑อ๑ห๑งพ๑น้๑อง๑ห๑ญ๑ง

ภ๑ค๑น๑ี + ฅนย๑

ภ๑ค๑น๑ิย๑ อ๑ป๑จ๑จ = ภ๑ค๑น๑ย๑โย

เหล๑ก๑อ๑ห๑งพ๑ี๑ส๑ว/น้๑อง๑ส๑ว ช๑อ๑ว๑ ภ๑ค๑น๑ย๑ย๑ะ

บ๑ล๑ว๑ เหล๑ก๑อ๑ห๑งน๑างร๑ห๑น๑ี

ร๑ห๑น๑ี + ฅนย๑

ร๑ห๑น๑ิย๑ อ๑ป๑จ๑จ = ร๑ห๑น๑ย๑โย

เหล๑ก๑อ๑ห๑งน๑างร๑ห๑น๑ี ช๑อ๑ว๑ ร๑ห๑น๑ย๑ย๑ะ

๕. ธิ ปัจจัย

ทกฺขิ

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

สุทฺธโรทฺธิ

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทน อปฺจุจ, โคตฺต, ปฺตฺต คัณฑ์ เช่น

แปลว่า เหล่ากอแห่งนายทักษะ

ทกฺข + ธิ

ทกฺขสุส อปฺจุจํ = ทกฺขิ

เหล่ากอแห่งนายทักษะ ชื่อว่าทักษิ

แปลว่า เหล่ากอแห่งพระเจ้าสุทฺธโรทฺธนะ

สุทฺธโรทฺท + ธิ

สุทฺธโรทฺทสุส อปฺจุจํ = สุทฺธโรทฺธิ

เหล่ากอแห่งพระเจ้าสุทฺธโรทฺธนะ ชื่อว่าสุทฺธโรทฺธิ

๖. ฦก บั้จจั้

สากุยปุตฺตโก

แยกคั้พท์เป็น

วึเคราะห้ว่า

เชนทตฺตโก

แยกคั้พท์เป็น

วึเคราะห้ว่า

ลนแทน อปจจ, โคตฺต, ปุตฺต คั้พท์ เช้น

แปลว่า เหล่ากอแห่งพระคั้กยบุดร

สกุยปุตฺต + ฦก

สกุยปุตฺตสฺส อปจจํ = สากุยปุตฺตโก

เหล่ากอแห่งพระคั้กยบุดร ช้ชื่อว่าสากุยปุตฺตกัะ

แปลว่า เหล่ากอแห่งนายชึนทตตะ

ชึนทตฺต + ฦก

ชึนทตฺตสฺส อปจจํ เชนทตฺตโก

เหล่ากอแห่งนายชึนทตตะ ช้ชื่อว่าเชนทตฺตกัะ

๗.ณว ปัจจัย

โอบกโว

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ภคฺคโว

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทน อปฺจฺจ, โคตฺต, ปฺตฺต คัณฑ์ เช่น

แปลว่า เหล่ากอแห่งนายอุปฺก

อุปฺก + ณว

อุปฺกฺสูส อปฺจฺจํ โอบกโว

เหล่ากอแห่งนายอุปฺก ชื่อว่าโอบกวะ

แปลว่า เหล่ากอแห่งนายภคฺค

ภคฺค + ณว

ภคฺคฺโน อปฺจฺจํ =ภคฺคโว

เหล่ากอแห่งนายภคฺค ชื่อว่าภคฺควะ

๘. เณร ปัจจัย

สามเณโร

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

เวรเวโร

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทน อปจฺจ, โคตฺต, ปฺตฺต คัณฑ์ เช่น

แปลว่า เหล่ากอแห่งสมณะ

สมณ + เณร

สมณสฺส อปจฺจํ = สามเณโร

เหล่ากอแห่งสมณะ ชื่อว่าสามเณระ

แปลว่า เหล่ากอแห่งหญิงหม้าย

วิธฺวา + เณร

วิธฺวาย อปจฺจํ = เวรเวโร

เหล่ากอแห่งหญิงหม้าย ชื่อว่าเวรเวระ

๒. สมุหัตถัตถิต คือ ตัถถิตที่ลงปัจจัยแทน สมุห คัพพ

สมุหัตถัตถิต มีปัจจัย ๓ ตัว คือ กณ, ณ, ตา ใช้แทน สมุห คัพพ แปลว่า ประชุม, หมู่, ผุ่, โขล่ง ปัจจัยตถิตนี้ใช้เพื่อแทนจำนวนของ นามนามที่มีมากจนนับไม่ได้ จึงใช้วิธีเรียกเป็นผุ่ เป็นหมู่ เป็นโขล่ง แทน มีวิธีการตั้งวิเคราะห์ดังนี้

๑) ประกอบ สมุห คัพพ เป็นปฐมวิภัตติ เอกวณะ (สมุโห) วางไว้หลัง นามนามที่จะนับ แปลว่า อ.ประชุม, อ.หมู่, อ.ผุ่, อ.โขล่ง ฯลฯ

๒) ประกอบ นามนามที่ถูกนับนั้นเป็นจัญญวิภัตติ พหุวณะ วางไว้ หน้าคำว่า สมุโห แปลว่า แห่ง....ท.

๑.กณ ปัจจัย

มายุรโก

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

กาไปตโก

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทน สมุห คัพท์ (สมุโห) แปลว่า อ.หมุ่

แปลว่า อ.หมุ่แห่งนกยุง

มยุร + กณ

มยุรานํ สมุโห =มายุรโก

อ.หมุ่ แห่งนกยุง ท. ชื่อว่า มายุรกะ

แปลว่า อ.หมุ่แห่งนกพิราบ

กไปตก + กณ

กไปตानํ สมุโห =กาไปตโก

อ.หมุ่ แห่งนกพิราบ ท. ชื่อว่า กาไปตกะ

๒.ณ ปัจจัย

มานุโส

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ไปริโส

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทน สมุห คัพท์ (สมุโห) แปลว่า อ.หมู

แปลว่า อ.หมูแห่งมนุษย

มนุสฺส + ณ

มนุสฺसानํ สมุโห มานุโส

อ.หมู แห่งมนุษย ท. ชื่อว่า มานุสะ

แปลว่า อ.หมูแห่งบุรุษ

ปฺริส + ณ

ปฺริसानํ สมุโห =ไปริโส

อ.หมู แห่งบุรุษ ท. ชื่อว่า ไปริสะ

๓.ตา ปัจจัย

คามตา

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ชนตา

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทน สมุห คัพท์ (สมุโห) แปลว่า อ.หมู

แปลว่า อ.หมูชาวบ้าน

คาม + ตา

คามานํ สมุโห คามตา

อ.หมู แห่งชาวบ้าน ท. ชื่อว่าคามตา

แปลว่า อ.หมูแห่งชน

ชน + ตา

ชนานํ สมุโห =ชนตา

อ.หมู แห่งชน ท. ชื่อว่า ชนตา

๓.ภาวตัทธิต คือ ตัทธิตที่ลงปัจจัยแทน ภาว คัพพ์

ภาวตัทธิต มีปัจจัย ๖ ตัว คือ ตต, ฌย, ตตณ, ตา, ฌ, กณ ใช้แทน ภาว คัพพ์ แปลว่า “ความเป็น” ปัจจัยในตัทธิตนี้ใช้เพื่อแสดง คุณสมบัติที่เป็นนามธรรมอันก่อให้เกิดสิ่งต่าง ๆ เช่น คุณธรรมที่ทำให้ เป็นพระอรหันต์ เป็นต้น มีวิธีการตั้งวิเคราะห์ดังนี้

๑)ประกอบ ภาว คัพพ์เป็นปฐมวิภัตติ เอกวณะ (ภาโว) วางไว้หลัง นามนามที่จะแสดงคุณสมบัติของมัน แปลว่า อ.ความเป็น...

๒)ประกอบนามนามที่มีคุณสมบัติชนิดต่าง ๆ เป็นัญญวิภัตติ เอก วณะ วางไว้หน้า ภาโว แปลว่า แห่ง...

๑.ตต ปัจจัย

มนุสฺสตตํ

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

อรหตฺตํ

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทน ภาว คััพท์ (ภาโว) แปลว่า ความเป็น...

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งมนุษย์

มนุสฺส + ตต

มนุสฺสสฺส ภาโว มนุสฺสตตํ

อ.ความเป็น แห่งมนุษย์ ชื่อว่า มนุสฺสํตตตะ

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งพระอรหันต์

อรหนฺต + ตต

อรหโต ภาโว อรหตฺตํ

อ.ความเป็น แห่งพระอรหันต์ ชื่อว่า อรหํตตะ

๒. ฅนย ٱัจจย

ٱฅนทิจจ

แยกคัฟท็เป็น

วิเคราะห็ว่า

โกสลล

แยกคัฟท็เป็น

วิเคราะห็ว่า

ลงแทน ภาว คัฟท็ (ภาโว) แปลว่า ความเป็น...

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งบัณทิต

ٱฅนทิต + ฅนย

ٱฅนทิตสุส ภาโว ٱฅนทิจจ

อ.ความเป็น แห่งบัณทิต ชื่อว่า ٱฅนทิจจะ

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งคนผู้ฉลาด

กุสล + ฅนย

กุสลสุส ภาโว โกสลล

อ.ความเป็น แห่งคนผู้ฉลาด ชื่อว่า โกสลละ

เคลมบุญ

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งคนไข

คิลาน + ญ

คิลานสุส ภาโว เคลมบุญ

อ.ความเป็น แห่งคนไข ชื่อว่า เคลมบุญ

สามบุญ

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า อ.ความเป็นสมณะ

สมณ + ญ

สมณสุส ภาโว สามบุญ

อ.ความเป็น แห่งสมณะ ชื่อว่าสามบุญ

ทุสสี่ลยั

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

อาโรคยั

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว

ทุสสี่ล + ญ

ทุสสี่ลสฺส ภาโว = ทุสสี่ลยั

อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีศีลอันโทษประทุษร้ายแล้ว ชื่อทุสสี่ลยะ

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่มีโรค

อโรค + ญ

อโรคสฺส ภาโว = อาโรคยั

อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้ไม่มีโรค ชื่อว่าอาโรคยะ

มจฺจริยํ

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้ตระหนี่

มจฺจฺร + อี + ญ

มจฺจฺรสฺส ภาโว =มจฺจฺริยํ

อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้ตระหนี่ ชื่อว่ามจฺจฺริยะ

อิสฺสรียํ

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า อ. อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้เป็นใหญ่

อิสฺสร + อี + ญ

อิสฺสรสฺส ภาโว =อิสฺสรียํ

อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้เป็นใหญ่ ชื่อว่าอิสฺสรียะ

มฤจฺจุสจฺจํ

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีสติหลงลืมแล้ว

มฤจฺจุ + สติ

มฤจฺจุสติสฺส ภาโว =มฤจฺจุสจฺจํ

อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีสติหลงลืมแล้ว ชื่อว่า มฤจฺจุสจฺจจะ

พหุสจฺจํ

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีสุตะมาก

พหุ + สุตะ

พหุสุตฺตสฺส ภาโว =พหุสจฺจํ

อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีสุตะมาก ชื่อว่า พหุสจฺจจะ

อาลস্য

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ทุพฺพลุย์

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้เกียจคร้าน

อลส + ญย

อลสสุส ภาโว = อาลস্য

อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้เกียจคร้าน ชื่อว่า อาลস্যะ

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีกำลังอันโทษ
ประทุษร้ายแล้ว

ตุพฺพล + ญย

ตุพฺพลสุส ภาโว = ทุพฺพลุย์

อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีกำลังอันโทษประทุษร้ายแล้ว ชื่อว่า ทุพฺพลยะ

เวปุลลั

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

อาลลียั

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มั่งคั่ง

วิปุล + ฌย

วิปุลสฺส ภาโว = เวปุลลั

อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มั่งคั่ง ชื่อว่าเวปุลละ

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้เกียจคร้าน

อลส + อี + ฌย

อลสสฺส ภาโว = อาลลียั

อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้เกียจคร้าน ชื่อว่าอาลลียะ

รัชช

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งพระราชา

ราช + ญ

รณฺโญ ภาโว =รัชช

อ.ความเป็นแห่งพระราชา ชื่อว่า รัชชะ

โกสชช

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้เกียจคร้าน

กุสีท + ญ

กุกุสีทสฺส ภาโว =โกสชช

อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้เกียจคร้าน ชื่อว่า กอสชชะ

ปัจจัยพิเศษที่แสดงไว้ในคัมภีร์สหทนต์

คัมภีร์เหล่านี้ลง ฌย ปัจจัย

วิริยั ความเป็นแห่งบุคคลผู้กล้า

อาลสิยั ความเป็นแห่งบุคคลผู้เกียจคร้าน

คัมภีร์เหล่านี้ลง เณยยุ ปัจจัย

โสเจยุยั ความเป็นแห่งของสะอาด

คัมภีร์เหล่านี้ลง พุย ปัจจัย

ทาสพุยั ความเป็นแห่งทาส

หลักการแปลงพยัญชนะที่สุดคัพท์ กับ ญย ปัจจัย

- ๑) เมื่อที่สุดคัพท์อยู่ในวรรค ก, ฎ, ป ให้แปลง ย ปัจจัยเป็นบุพพรูป คือแปลง ย เป็นเหมือนพยัญชนะที่อยู่หน้า ย
- ๒) เมื่อที่สุดธาตุเป็น ย, ล, ส ให้แปลง ย เป็นบุพพรูป
- ๓) ที่สุดคัพท์เป็น วุ แปลง ย เป็น ว (วุ) แล้วแปลง วุ เป็น พุพ
- ๔) ถ้าพยัญชนะที่สุดคัพท์อยู่ใน “วรรค จ” และ “วรรค ต” ให้แปลง ที่สุดธาตุนั้นกับ ย เป็นพยัญชนะวรรค จ ลำดับพยัญชนะต้องตรงกัน แล้วซ้อนพยัญชนะสังโยค

ที่สุดคัพทอญูในวรด จ	จ+ย	ฉ+ย	ช+ย	ฌ+ย	ญ+ย
แปลงเป็นวรด จ	↓	↓	↓	↓	↓
	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ
ซؤونพญญุชณะสังโยค	จฺจ	จฺฉ	จฺช	จฺฌ	จฺญ
แปลงเป็นวรด จ	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ
	↑	↑	↑	↑	↑
ที่สุดคัพทอญูในวรด ต	ต+ย	ถ+ย	ท+ย	ธ+ย	ฒ+ย

หลักการลง ญฺย บัจจย ในภาวตัดจริต

๑. เมื่อลง ญฺ แล้ว เหลือ ย มีอำนาจลงสระ อ ที่สุดคัพท์

😊 อโรคฺสฺส ภาโว = อารอคฺยํ (ลงสระ อ ที่ ค)

😊 อลสฺส ภาโว = อาลสฺยํ (ลงสระ อ ที่ ส)

😊 ทุพฺพลสฺส ภาโว = ทุพฺพลยํ (ลงสระ อ ที่ ล)

😊 อณณสฺส ภาโว = อานณยํ (ลงสระ อ ที่ ฌ)

😊 ทุสฺสีลสฺส ภาโว = ทุสฺสีลยํ (ลงสระ อ ที่ ล)

๒.เมื่อลบ ฦ แล้ว เหลือ ย และลบ อ ที่สุดคัพท์แล้ว ลง อิ อาคมได้

😊 วยตตสฺส ภาโว = เวยฺยตฺตํ

😊 มจฺจรสฺส ภาโว = มจฺจริยํ

😊 อลสฺส ภาโว = อาลสิยํ

😊 อีสฺสรสฺส ภาโว = อีสฺสริยํ

๓. อนุย ปัจจัย ลงแทน กम्म ก็ได้

ภิสชสฺส กम्मํ = ภาสชชํ

อ. การงาน ของหมอ ชื่อว่า ภาสชชะ

พฺยวณฺณสฺส กम्मํ = เวยฺยวณฺณจํ

อ. การงาน ของบุคคลผู้ขวนขวาย
ชื่อว่า เวยยวณฺณจจะ

๔. อนุย ปัจจัย ลงในอรรถสกัตตะคือความหมายเต็มได้

ยถาภูตํ เอว = ยถาภูจํ

อ. ตามความเป็นจริง ชื่อว่า ยถาภูจจะ

กรุณา เอว = การุณญํ

อ. ความกรุณา ชื่อว่า การุณญะ

วิธีการอาเทศพยัญชนะที่สุดคัพท์ กับ ฌย บัจจย

☺ พยัญชนะที่สุดคัพท์เป็น ต แปลง ต + ย เป็น จุจ

ปณฺทิตฺตสฺส ภาโว =ปณฺทิจุจํ

พหุสฺตฺตสฺส ภาโว =พาหุสฺตฺตจํ

อธิปฺตฺตสฺส ภาโว =อาธิปฺตฺตจํ

มฺภูจฺจฺตฺตสฺส ภาโว =มฺภูจฺจฺตฺตจํ

☺ พยัญชนะที่สุดคัพท์เป็น ล แปลง ล + ย เป็น ลล

กุสลฺลสฺส ภาโว =โกสลลํ

วิปฺลฺลสฺส ภาโว =เวปฺลลํ

😊 พยัญชนะที่สุดคัพท์เป็น น แปลง น + ย เป็น ญญ

คิลา**น**สฺส ภาโว =เคล**ญ**ญ์

สมา**น**สฺส ภาโว =สาม**ญ**ญ์

😊 พยัญชนะที่สุดคัพท์เป็น ณ แปลง ณ + ย เป็น ญญ

สม**ณ**สฺส ภาโว =สาม**ญ**ญ์

พุ**ร**า**ห**ม**ณ**สฺส ภาโว =พ**ุ**ร**า**ห**ม**บ**ุ**ญ**ญ์**

😊 พยัญชนะที่สุดคัพท์เป็น ช แปลง ช + ย เป็น ชุช

ร**ช**บ**ุ**ญ**ญ์** ภาโว =ร**ช**ช**ุ**

เอ**ก**ร**ช**บ**ุ**ญ**ญ์** ภาโว =เอ**ก**ร**ช**ช**ุ**

😊 พยัญชนะที่สุดคัพท์เป็น ท แปลง ท + ย เป็น ชุช

สุทสฺส ภาโว =โสหชุช

กุสีทสฺส ภาโว =โกสชุช

หลักการแปลง ฌย ปัจจัยในภาวตัทธิตกับที่สุดคัพท์ มีหลักการ
อย่างเดียวกันกับวิธีการแปลง ย ปัจจัยในหมวด ทิว ธาตุ

๓. ตุตน ปัจจัย

ปฤชฺชนตฺตํ

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

เวทนตฺตํ

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทน ภาว คัณฑ์ (ภาโว) แปลว่า ความเป็น...

อ.ความเป็นแห่งปฤชชน

ปฤชฺชน + ตฺตํ

ปฤชฺชนสุส ภาโว = ปฤชฺชนตฺตํ

อ.ความเป็นแห่งปฤชชน ชื่อว่าปฤชชนัตตนะ

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งเวทนา

เวทนา + ตฺตํ

เวทนาย ภาโว = เวทนตฺตํ

อ.ความเป็นแห่งเวทนา ชื่อว่าเวทนต์ตนะ

๔.ตา ปัจจัย

สमानตุตตา

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

กลุยานมิตตุตตา

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทน ภาว คัพท์ (ภาโว) แปลว่า ความเป็น...

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีตนสม่าเสมอ

สमानตุต + ตตา

สमानตุตสุส ภาโว = สमानตุตตา

อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีตนสม่าเสมอ ชื่อว่า สمانัตตตา

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีมิตรดี

กลุยานมิตตุต + ตา

กลุยานมิตตุตสุส ภาโว = กลุยานมิตตุตตา

อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้มีมิตรดี ชื่อว่า กลุยานมิตตตา

๕.ณ ปัจจัย

โสจ

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

มทุทว

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทน ภาว คัพท์ (ภาโว) แปลว่า ความเป็น...

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งของสะอาด

สุจิ + ณ

สุจิโน ภาโว =โสจ

อ.ความเป็นแห่งของสะอาด ชื่อว่า โสจจะ

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้อ่อนโยน

มทุ + ณ

มทุโน ภาโว =มทุทว

อ.ความเป็นแห่งบุคคลผู้อ่อนโยน ชื่อว่า มัททวะ

๖.กณฺ ัจจัย

รามณียกั

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

มานุญญกั

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทน ภาว คััพท์ (ภาโว) แปลว่า ความเป็น...

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งของอันบุคคลพึงยินดี

รมณีย + กณฺ

รมณียสุส ภาโว =รามณียกั

อ.ความเป็นแห่งของอันบุคคลพึงยินดี ชื่อว่า รามณียกะ

แปลว่า อ.ความเป็นแห่งอันเป็นที่พอใจ

มनुญญ + กณฺ

มनुญญสุส ภาโว =มานุญญกั

อ.ความเป็นแห่งของอันเป็นที่พอใจ ชื่อว่า มานุญญกะ

ตำริตคุณนาม

ตัดทิตคุณนามเป็นได้ ๓ ลิงค์ ขยายนามนามบทใดประกอบให้มี
ลิงค์ วรรณะ วิภัตติ เหมือนนามนามบทนั้นเสมอ
ปัจจัยที่เป็น อ การันต์ มีวิธีการแจกวิภัตติ ดังนี้

๑) ปุงลิงค์ แจกอย่าง ปุริส

๒) อิตถीलิงค์ แปลงเป็น อา แจกอย่าง กณฺฐา

๓) นปุงสกลิงค์ แจกอย่าง กุล

ปัจจัยที่เป็น อ การันต์บางตัวเมื่อใช้เป็นอิตถीलิงค์ลง อี ปัจจัย
แจกอย่าง นารี เช่น สามเณโร อ.สามเณร เมื่อประสงค์ใช้เป็นอิตถीलิงค์
ลง อี ปัจจัยเครื่องหมายอิตถीलิงค์กลายเป็น สามเณรี

ปัจจัยที่เป็น อี การันต์ มีวิธีการแจกวิภัติ ดังนี้

๑) ปุงลิงค์ แจกอย่าง เสฏฐิ

๒) อิตถิลิงค์ แปลงเป็น อินี แจกอย่าง นารี

๓) นปุงสกลิงค์ แจกอย่าง อกฺขิ

ปัจจัยที่เป็น อุ การันต์ (เว้น วนฺตฺ, มนฺตฺ) มีวิธีการแจกวิภัติ ดังนี้

๑) ปุงลิงค์ แจกอย่าง ครุ

๒) อิตถิลิงค์ แจกอย่าง ฐ

๓) นปุงสกลิงค์ แจกอย่าง ฏ

วณฺตุ, มนฺตุ ปัจจัย มีวิธีการแจกวิภัตติ ดังนี้

๑) ปุงลึงค์ แจกอย่าง ภาควณฺตุ

๒) อิตถीलึงค์ แปลง วณฺตุ เป็น วตี,
แปลง มนฺตุ เป็น มตี แจกอย่าง นารี

๓) นปุงสกลึงค์ แปลง วณฺตุ เป็น วตี,
แปลง มนฺตุ เป็น มตี แจกอย่าง อกฺขิ

ศัพท์คุณนามมีวิธีการใช้อย่างคุณนามทุกประการลักษณะที่พบ
ได้บ่อย ๆ มีดังนี้

๑) เป็นบทขยายนามนาม หรือเรียกว่าเป็นวิเศษณ์ของนาม
แปลว่า ผู้..., อัน..., ตัว...

๒) เป็นบทวิกิตกัตตาเมื่ออยู่หน้ากริยาว่ามี, ว่าเป็น, และ ชน
ธาตุ แปลว่า เป็น...

๓) เป็นบทวิกิตกัมมะเมื่ออยู่หน้ากริยาว่ากระทำ (กร), ประพฤติ
(จร) แปลว่า ให้เป็น...

๔) เป็นบทสัมภาวนะว่า ว่าเป็น...

๑. ตรีตยาที่ตัดทอน คือตัดทอนที่ลงปัจจัยแทนศัพท์มี ตรี เป็นต้น

ตรีตยาที่ตัดทอนมีปัจจัย ๑ ตัว คือ ฦก ปัจจัยใช้แทนศัพท์ต่าง ๆ ได้ทั่วไปไม่จำกัด เช่น กิริยากิตก์, กิริยาอาชยาต, นามนาม และคุณนาม การตั้งวิเคราะห์ต้องตั้งตามคำแปลของศัพท์นั้น ๆ มีหลักการ ดังนี้

๑) เรียงคำขยายไว้หน้า เรียงคำหลักไว้หลัง

๒) ถ้าคำหลักเป็นกิริยาอาชยาตให้ประกอบเป็นวากยไต่ วากยหนึ่งตามคำแปล จากนั้นสนธิเข้ากับ อิติ ศัพท์ แล้ววางบทสำเร็จไว้หลัง อิติ

๓) ถ้าคำหลักเป็นกิริยากิตก์ให้ประกอบเป็นวากยไต่ วากยหนึ่งตามคำแปล แล้ววางบทสำเร็จไว้หลังกิริยากิตก์นั้น ไม่นิยมลง อิติ ศัพท์

นาวิโก (ชโน) แปลว่า (อ.ชน) ผู้ข้ามด้วยเรือ

แยกศัพท์เป็น นาวา + ณิก

วิเคราะห์ว่า นาวาย ตรตีติ =นาวิโก

ชนใด ย่อมข้ามด้วยเรือ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า นาวิกะ

เตลิก (โกชน) แปลว่า (อ.โกชนะ) อันระคนด้วยงา

แยกศัพท์เป็น ติล + ณิก

วิเคราะห์ว่า ติเลหิ สัมภุจฺจํ =เตลิก

โกชนะ ระคนแล้ว ด้วยงาทั้งหลาย ชื่อว่า เตลิกะ

[ถ้ากิริยาคุณพากย์เป็นอาชยาตให้แปลรูปวิเคราะห์เป็นประโยค ย-ต]

สากฏิกโก (ชโน) แปลว่า (อ.ชน) ผู้เที่ยวไปด้วยเกวียน

แยกศัพท์เป็น สกฏ + ณิก

วิเคราะห์ว่า สกฏน จรตีติ =สากฏิกโก

ชนใด ย่อมเที่ยวไป ด้วยเกวียน เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า สากฏิกะ

ราชคหิกโก (ชโน) แปลว่า (อ.ชน) ผู้เกิดในเมืองราชคฤห์

แยกศัพท์เป็น ราชคห + ณิก

วิเคราะห์ว่า ราชคเห ชาโต =ราชคหิกโก

ชน เกิดแล้ว ในเมืองราชคฤห์ ชื่อว่า ราชคหิกะ

[ถ้ากิริยาคุณพากย์เป็นกิตกให้แปลรูปวิเคราะห์เป็นประโยคธรรมดา]

ราชคหิโก (ชโน) แปลว่า (อ.ชน) ผู้อยู่ในเมืองราชคฤห์

แยกศัพท์เป็น ราชคห + ฦก

วิเคราะห์ว่า ราชคเห วสตีติ =ราชคหิโก

ชนใด ย่อมอยู่ในเมืองราชคฤห์ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่า ราชคหิกะ

กายิกัม (กมมัม) แปลว่า (อ.กรรม) อันชนทำแล้วด้วยกาย

แยกศัพท์เป็น กาย + ฦก

วิเคราะห์ว่า กายเณ กตัม =กายิกัม

กรรม อันชน ทำแล้ว ด้วยกาย ชื่อว่า กายิกะ

กายิก (กมฺ) ๑

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.กรรม) อันเป็นไปในกาย

กาย + ฦก

กาเย วตฺตตีติ =กายิก

กรรมใด ย่อมเป็นไปในกาย เหตุนั้น กรรมนั้น

ชื่อว่า กายิกะ

โหวริโก (ชโน) ๑

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้รักษาซึ่งประตุ (เฝ้าประตุ)

ทวาร + ฦก

ทวารํ รกฺขตีติ =โหวริโก (ลง โอ อาคม ที่ ท)

ชนใด ย่อมรักษา ซึ่งประตุ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า โหวริกะ

สาकुณโก (ชโน) แปลว่า (อ.ชน) ผู้ฆ่าซึ่งนกเป็นอยู่

แยกศัพท์เป็น สกฺณ + ฦก

วิเคราะห์ว่า สกฺณ หนฺตฺวา ชีวตีติ =สาकुณโก

ชนใด ฆ่าแล้ว ซึ่งนก ท. ย่อมเป็นอยู่ เหตุนั้น
ชนนั้น ชื่อว่า สาकुณิกะ

สงฺฆิกํ (วตฺถุ) แปลว่า (อ.วตฺถุ) อันเป็นของมีแห่งสงฆ์

แยกศัพท์เป็น สงฺฆ + ฦก

วิเคราะห์ว่า สงฺฆเ สนฺตํ วตฺถุ =สงฺฆิ

วตฺถุ อันเป็นของมีอยู่แห่งสงฆ์ ชื่อว่า สงฺฆิกะ

อกุชิโก (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้เล่นด้วยสกา

อกุข + ฦก

อกุเขน ทิพฺพตีติ =อกุชิโก

ชนใด ย่อมเล่น ด้วยสกา เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า อักขิกะ

สนฺทิฏฺฐิโก (ธมฺโม)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ธรรม) อันควรซึ่งการเห็นเอง

สนฺทิฏฺฐิก + ฦก

สนฺทิฏฺฐิ อรหตีติ =สนฺทิฏฺฐิโก

ธรรมใด ย่อมควร ซึ่งการเห็นเอง เหตุนั้น ธรรมนั้น
ชื่อว่า สันทิฏฺฐิกะ

รุกขมุขลิโก (ภิกขุ) แปลว่า (อ.ภิกษุ) ผู้อยู่ที่โคนแห่งต้นไม้

แยกศัพท์เป็น รุกขมุข + ฦก

วิเคราะห์ว่า รุกขมุขเล วสตีติ =รุกขมุขลิโก

ภิกษุ ไค ย่อมพักอยู่ที่โคนแห่งต้นไม้ เหตุนั้น

ภิกษุ นั้น ชื่อว่า รุกขมุขลิเก

ปัสกุสิโก (ภิกขุ) แปลว่า (อ.ภิกษุ) ผู้ทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุล

แยกศัพท์เป็น ปัสกุสิ + ฦก

วิเคราะห์ว่า ปัสกุสิ ฐาเรตีติ =ปัสกุสิโก

ภิกษุ ไค ย่อมทรงไว้ซึ่งผ้าบังสุกุล เหตุนั้นภิกษุ นั้น ชื่อว่า ปัสกุสิเก

๒.ราคาตีต้อต คือต้อตที่ลงบัจจยแทนคัพทมี ราค เป็นต้น

ราคาตีต้อตมีบัจจย ๑ ตัว คือ ฌ บัจจยใช้แทนคัพทต่าง ๆ ได้ ทั่วไปไม่จำกัด เช่น กิริยากิตก, กิริยาอาชยาด, นามนาม และคุณนาม การตั้งวิเคราะห์ต้อตตั้งตามคำแปลของคัพทนั้น ๆ มีหลักการ ดังนี้

๑)เรียงคำขยายไว้หน้า เรียงคำหลักไว้หลัง

๒)ถ้าคำหลักเป็นกิริยาอาชยาดให้ประกอบเป็นวากกใดวากกหนึ่งตาม คำแปล จากนั้นสนธิเข้ากับ อิติ คัพท แล้ววางบทสำเร็จไว้หลัง อิติ

๓)ถ้าคำหลักเป็นกิริยากิตกให้ประกอบเป็นวากกใดวากกหนึ่งตามคำ แปล แล้ววางบทสำเร็จไว้หลังกิริยากิตกนั้น ไม่นิยมลง อิติ คัพท

กาสาว (วตถ์)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

มาหิส (มั่ง)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ผ้า) อับบุคคลยอมแล้วด้วยน้ำฝาด

กาสาว + ณ

กาสาวน รตตํ วตถ์ =กาสาว

ผ้า อับบุคคล ยอมแล้ว ด้วยน้ำฝาด ชื่อว่ากาสาวะ

แปลว่า (อ.เนื้อ) อับเป็นของกระบือ

มาหิส + ณ

มาหิสสุส อิทํ มั่ง =มาหิส

เนื้อนี้ ของกระบือ ชื่อว่า มาหิสะ

มาคโธ (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้เกิดในแคว้นมคธ

มคธ + ธ

มคธ ชาโต =มาคโธ

ชน เกิดแล้ว ในแคว้นมคธ ชื่อว่า มาคธะ

มาคโธ (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้อยู่ในแคว้นมคธ

มคธ + ธ

มคธ วสตีติ =มาคโธ

ชนใด ย่อมอยู่ในแคว้นมคธ เหตุฉะนั้น ชนนั้น

ชื่อว่า มาคธะ

๓. ซาตาที่ตัดทอน คือตัดทอนที่ลงปัจจัยแทนศัพท์มี ซาต เป็นต้น

ซาตาที่ตัดทอนมีปัจจัย ๓ ตัว คือ อิม, อีย, กีย ปัจจัยใช้แทนศัพท์ได้ทั่วไปไม่จำกัด เช่น กิริยากิตก, กิริยาอาชยาต, นามนาม และคุณนาม การตั้งวิเคราะห์ต้องตั้งตามคำแปลของศัพท์นั้น ๆ มีหลักการ ดังนี้

๑) เรียงคำขยายไว้หน้า เรียงคำหลักไว้หลัง

๒) ถ้าคำหลักเป็นกิริยาอาชยาตให้ประกอบเป็นวาจกใดวาจกหนึ่งตามคำแปล จากนั้นสนธิเข้ากับ อิติ ศัพท์ แล้ววางบทสำเร็จไว้หลัง อิติ

๓) ถ้าคำหลักเป็นกิริยากิตกให้ประกอบเป็นวาจกใดวาจกหนึ่งตามคำแปล แล้ววางบทสำเร็จไว้หลังกิริยากิตกนั้น ไม่นิยมลง อิติ ศัพท์

๑. อิม ปัจจัย

ปุริโม (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

มชฺฉิมโ (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทนศัพท์ได้ทั่วไป เช่น ชาท (เกิดแล้ว)

แปลว่า (อ.ชน) ผู้เกิดแล้วในก่อน (คนแรก)

ปุร + อิม

ปุเร ชาท = ปุริโม

ชน เกิดแล้ว ในก่อน ชื่อว่า ปุริมะ

แปลว่า (อ.ชน) ผู้เกิดแล้วในท่ามกลาง

มชฺฉม + อิม

มชฺฉเ ชาท = มชฺฉิมโ

ชน เกิดแล้ว ในท่ามกลาง ชื่อว่า มชฺฉิมะ

มชฺฉิมา (ปฐฺฐิปทา)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ปจฺฉิม (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ทาง/ข้อปฏิบัติ) อันมีในท่ามกลาง

มชฺฉ + อิม

มชฺฉเภาว = มชฺฉิมา

ข้อปฏิบัติ อันมี ในท่ามกลาง ชื่อว่า มชฺฉิมา

แปลว่า (อ.ชน) ผู้เกิดในภายหลัง

ปจฺฉา + อิม

ปจฺฉา ชาโต = ปจฺฉิม

ชน เกิดแล้ว ในภายหลัง ชื่อว่า ปจฺฉิมะ

๒. อีย ปัจจัย

มนุสฺสชาติโย (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

อสุสชาติโย (สตฺโต)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทนศัพท์ได้ทั่วไป เช่น ชาท (เกิดแล้ว)

แปลว่า (อ.ชน) ผู้เกิดแล้วโดยชาติแห่งมนุษย

มนุสฺสชาติ + อีย

มนุสฺสชาติยฺ ชาโต = มนุสฺสชาติโย

ชน เกิดแล้ว โดยชาติแห่งมนุษย ชื่อว่า มนุสฺสชาติยะ

แปลว่า (อ.สัตว์) ตัวเกิดแล้วโดยชาติแห่งม้า

อสุสชาติ + อีย

อสุสชาติยฺ ชาโต = อสุสชาติโย

สัตว์ เกิดแล้วโดยชาติแห่งม้า ชื่อว่า อัสสชาติยะ

ปณฺจวคฺคิยา (ภิกฺขุ)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

สฺมานชาติโย (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ภิกษุ ท.) ผู้นับเนื่องในพวกห้า

ปณฺจวคฺค + อีย

ปณฺจวคฺเค นิพฺพฺฐา =ปณฺจวคฺคิยา

ภิกษุทั้งหลาย นับเนื่องแล้ว ในพวกห้า ชื่อว่า ปณฺจวคฺคิย

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีชาติเสมอกัน

สฺมานชาติ + อีย

สฺมานชาติ อสฺส อตฺถิติ =สฺมานชาติโย

ชาติอันเสมอกัน มีอยู่ แก่ชนนั้น เหตุนั้น ชน นั้น

ชื่อว่า ผู้มีชาติเสมอกัน

๓. อีย ปัจจัย

อนฺธกियो (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ปมาทกियो (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทนศัพท์ได้ทั่วไป เช่น ชาท (เกิดแล้ว)

แปลว่า (อ.ชน) ผู้ประกอบแล้วในความมืดบอด

อนฺธ + กिय

อนฺธ นียุตฺโต = อนฺธกियो

ชน ประกอบแล้ว ในความมืดบอด ชื่อว่า อํนฺธกियะ

แปลว่า (อ.ชน) ผู้ประกอบแล้วในความประมาท

ปมาท + กिय

ปมาเท นียุตฺโต = ปมาทกियो

ชน ประกอบแล้ว ในความประมาท ชื่อว่า อํนฺธกियะ

๔.ฐานตัทธิต คือตัทธิตที่ลงปัจจัยแทน ฐาน ศัพท์เป็นต้น

ฐานตัทธิต มีปัจจัย ๑ ตัวคือ “อีย” ปัจจัยบางครั้ง อีย ก็แปลงเป็น
เอยฺย ได้บ้าง นิยมใช้แทน ฐาน (ที่ตั้ง), อรห (ควร), หิต (เกื้อกูล), ภา
(มี) การตั้งวิเคราะห์ต้องตั้งตามคำแปลของศัพท์นั้น ๆ มีหลักการ ดังนี้

๑)เรียงคำขยายไว้หน้า เรียงคำหลักไว้หลัง

๒)ถ้าคำหลักเป็นกริยาอาขยาตให้ประกอบเป็นวากยไต่ วากยหนึ่งตาม
คำแปล จากนั้นสนธิเข้ากับ อิติ ศัพท์ แล้ววางบทสำเร็จไว้หลัง อิติ

๓)ถ้าคำหลักเป็นกริยาภิกตกให้ประกอบเป็นวากยไต่ วากยหนึ่งตามคำ
แปล แล้ววางบทสำเร็จไว้หลังกริยาภิกตกนั้น ไม่นิยมลง อิติ ศัพท์

มหนิย์ (วตฺถุ)

แยกคัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

โมหนิย์ (วตฺถุ)

แยกคัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.วตฺถุ) อันเป็นที่ตั้งแห่งความเมา

มทน + อีย

มทนสฺส ฐานํ วตฺถุ =มหนิย์

วตฺถุ อันเป็นที่ตั้ง แห่งความเมา ชื่อว่า มหนิยะ

แปลว่า (อ.วตฺถุ) อันเป็นที่ตั้งแห่งความหลง

โมहन + อีย

โมहन ฐานํ วตฺถุ =โมหนิย์

วตฺถุ อันเป็นที่ตั้ง แห่งความหลง ชื่อว่า โมหนิยะ

ปุชนีโย (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ทกฺขิณฺเญโย (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้ควรซึ่งการบูชา

ปุชน + อีย

ปุชนํ อรหตีติ = ปุชนีโย, ปุชเนยฺโย

ชนใด ย่อมควร ซึ่งการบูชา เหตุนั้น ชนนั้น

ชื่อว่า ปุชนียะ, ปุชเนยยะ

แปลว่า (อ.ชน) ผู้ควรซึ่งทักษิณา

ทกฺขิณา + อีย

ทกฺขิณํ อรหตีติ = ทกฺขิณฺเญโย

ชนใด ย่อมควร ซึ่งทักษิณา เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ทกฺขิณฺเญยะ

อุปาทานีย์ (วตฺถุ) แปลว่า (อ.วตฺถุ) อันเกื้อกูลแก่อุปาทาน

แยกศัพท์เป็น อุปาทาน + อีย

วิเคราะห์ว่า อุปาทานานํ หิตํ =อุปาทานีย์

วตฺถุ อันเกื้อกูล แก่อุปาทานทั้งหลาย ชื่อว่า อุปาทานียะ

อุทริยํ (โภชนํ) แปลว่า (อ.โภชนะ) อันมีในท้อง

แยกศัพท์เป็น อุทร + อีย

วิเคราะห์ว่า อุทเร ภवं =อุทริยํ

โภชนะ อันมีในท้อง ชื่อว่า อุทริยะ

๕.พหุลัทธิต คือลัทธิตที่ใช้ปัจจัยแทน พหุล และ ปกติ คัพพ์

พหุลัทธิตมีปัจจัย ๑ ตัว คือ อาลฺ ปัจจัย ถ้าใช้แทนคำว่า พหุล แปลว่า มี...มาก เช่น ธนาลฺ มีทรัพย์มาก ถ้าใช้แทนคำว่า ปกติ แปลว่า มี...เป็นปกติ เช่น ทยาลฺ มีความเอ็นดูเป็นปกติ ปัจจัยในลัทธิตนี้ใช้ลงท้ายคํานามเท่านั้น เพื่อบอกว่ามีสิ่งนั้นมาก มีวิธีการตั้งวิเคราะห์ดังนี้

๑)มีสิ่งใดมาก เอาคํานั้นลงปลฺฐมาวิภัตติ วางไว้ตัวแรก แปลเป็นประธาน

๒)เอาคำขยาย คือ อสฺส ปกติ หรือ อสฺส พหุล วางไว้หลังประธาน

๓)คำว่า ปกติ, พหุล ต้องประกอบให้มีลิงค์ วจนะ วิภัตติเหมือนประธาน

ในประโยค เช่น พหุโล, พหุลา, พหุลํ เป็นต้น

๓) โครงสร้างการตั้งวิเคราะห์มี ๒ แบบ คือ

แบบที่ ๑ : อสุส ปกติ

: อภิขุฉา อสุส ปกติ อภิขุฉาลุ

แบบที่ ๒ : อสุส พหุลา

: อภิขุฉา อสุส พหุลา อภิขุฉาลุ

อสุส คือ ต สัพพนาม ลง ส จันฐวิภัตติให้โยคนามนามเข้ามาแปล

ขยาย ปกติ หรือประธานในรูปวิเคราะห์ ว่า ของ...นั้น

อาลู ปัจจัยนี้บางทีก็เติม ก อาคมต่อท้ายก็มี เช่น ตณฺหาโลโก ผู้มี

ตัณหามาก, ทลายุโก ผู้มีความเอ็นดูมาก

อภิขุฒาลู (ชโน) แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีอภิขุฒาเป็นปกติ

แยกศัพท์เป็น อภิขุฒา + อาลู

วิเคราะห์ว่า อภิขุฒา อสฺส ปกติ = อภิขุฒาลู

อภิขุฒา เป็นปกติ ของชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า อภิขุฒาลู

อภิขุฒาลู (ชโน) แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีอภิขุฒามาก

แยกศัพท์เป็น อภิขุฒา + อาลู

วิเคราะห์ว่า อภิขุฒา อสฺส พหุลา = อภิขุฒาลู

อภิขุฒา ของชนนั้น มาก เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า อภิขุฒาลู

ถ้าลง ก อาคมเป็น อภิขุฒาลูโก

ลีตาลู (เทโส)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ประเทศ) อันมีความหนาวเป็นปกติ

ลีต + อาลู

ลีตํ อสุส ปกติ = ลีตาลู

ความหนาว เป็นปกติ ของประเทศนั้น เหตุนั้น ประเทศนั้น ชื่อว่า ลีตาลู

ลีตาลู (เทโส)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ประเทศ) อันมีความหนาวมาก

ลีต + อาลู

ลีตํ อสุส พหุลํ = ลีตาลู

ความหนาว ของประเทศนั้น มาก เหตุนั้น ประเทศนั้น ชื่อว่า ลีตาลู

ถ้าลง ก อาคมเป็น ลีตาลูโก

ทยาลู (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) อันมีความเอ็นดูเป็นปกติ

ทยา + อาลู

ทยา อสุส ปกติ =ทยาลู

ความเอ็นดู เป็นปกติ ของชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ทยาลู

ทยาลู (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีความเอ็นดูมาก

ทยา + อาลู

ทยา อสุส พหุลา =ทยาลู

ความเอ็นดู ของชนนั้น มาก เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ทยาลู

ถ้าลง ก อาคมเป็น ทยาลูโก

ปีหาลู (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีความริษยาเป็นปกติ

ปีหา + อาลู

ปีหา อสุส ปกติ =ปีหาลู

ความริษยา เป็นปกติ ของชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่า ปีหาลู

ปีหาลู (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีความริษยามาก

ปีหา + อาลู

ปีหา อสุส พหุลา =ปีหาลู

ความริษยา ของชนนั้น มาก เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ปีหาลู

ตณฺหาลฺ (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีตณฺหาเป็นปกติ

ตณฺหา + อาลฺ

ตณฺหา อสฺส ปกติ =ตณฺหาลฺ

ตณฺหา เป็นปกติ ของชนนั้น เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ตณฺหาลฺ

ตณฺหาลฺ (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีตณฺหามาก

ตณฺหา + อาลฺ

ตณฺหา อสฺส พหุลา =ตณฺหาลฺ

ตณฺหา ของชนนั้น มาก เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า ตณฺหาลฺ

ถ้าลง ก อาคมเป็น ตณฺหาลฺโก

๖. เสฏฐัตถิต คือ ตถิตที่ลงปัจจัยท้ายคุณนาม

เสฏฐัตถิตมีปัจจัย ๕ ตัว คือ ตร, ตม, อียิสฺสก, อีย, อิญฺจ ใช้ต่อท้ายคุณนามชั้นปกติ (ไม่ใช่แทนคุณนาม) ทำให้กลายเป็นคุณนามชั้นวิเสสและชั้นอติวิเสส มีวิธีการใช้ดังนี้

๑) ตร, อียิสฺสก, อีย เป็นเครื่องหมายคุณนามชั้นวิเสส แปลว่า ...กว่า
เช่น โกวิทฺตโร. ฉลาดกว่า

๒) ตม, อิญฺจ เป็นเครื่องหมายคุณนามชั้นอติวิเสส แปลว่า ...ที่สุด
เช่น โกวิทฺตโม. ฉลาดที่สุด

การตั้งรูปวิเคราะห์เป็นแบบเดียวกัน ต่างแต่คุณนามที่เติมเข้ามาเท่านั้น

๑. โครงสร้างรูปวิเคราะห์ศัพท์คุณนามชั้นวิเสส

ศัพท์ อีเม (๑)....., อยมิเมส์ วิเสเสน (๒).....ติ (๓).....

๒. โครงสร้างรูปวิเคราะห์ศัพท์คุณนามชั้นอติวิเสส

ศัพท์ อีเม (๑)....., อยมิเมส์ อติวิเสเสน (๒).....ติ (๓).....

- ในรูปวิเคราะห์ของคุณนามชั้นวิเสสใช้ วิเสเสน

- ในรูปวิเคราะห์ของคุณนามชั้นอติวิเสสใช้ อติวิเสเสน

- ช่องว่าง (๑)..... ให้เติมคุณนามชั้นปกติ ประกอบเป็นพหูพจน์

- ช่องว่าง (๒)..... ให้เติมคุณนามตัวเต็ม แต่ประกอบเป็นเอกพจน์

- ช่องว่าง (๓)..... ให้เติมบทสำเร็จที่ลงปัจจัยเรียบร้อยแล้ว

๑. การสร้างรูปวิเคราะห์คุณนามชั้นวิเสส

ปาปโตร แปลว่า ผู้เลวกว่า

สพฺเพ อิมเ ปาปา, อยมิเมสํ วิเสเสน ปาโปกติ =ปาปโตร.

อ.ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นคนเลว ย่อมเป็น, อ.ชน นี้ เป็นคนเลว
โดยวิเศษ กว่าชน ท. เหล่านี้ เพราะเหตุนั้น อ.ชน นี้ ชื่อว่า ปาปโตร

ปาปา เป็นคุณนาม พหุวจนะ มีจำนวนมากเป็นการกล่าวรวมว่า คน
หลายคนเป็นคนเลว **ปาโปกติ** เป็นคุณนาม เอกวจนะ แยกกล่าวเฉพาะคน
เดียวให้ต่างออกไป ว่าเลวชั้นไหน ในที่นี้เป็นชั้นวิเสสคือเลวกว่าทุกคน
จึงลง **ตร** บัจจัย จาก **ปาโปกติ** กลายเป็น **ปาปโตร** แปลว่า ผู้เลวกว่า

๒. การสร้างรูปวิเคราะห์คุณนามชั้นอติวิเสส

ปาปตโม แปลว่า ผู้เลวที่สุด

สพฺเพ อิม ปาปา, อยมิเมสํ อติวิเสเสน ปาโปกติ = ปาปตโม.

อ.ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นคนเลว ย่อมเป็น, อ.ชน นี้ เป็นคนเลว โดยวิเศษที่สุด กว่าชน ท. เหล่านี้ เพราะเหตุนั้น อ.ชน นี้ ชื่อว่า ปาปตโม

ปาปา เป็นคุณนาม พหูวนะ มีจำนวนมากเป็นการกล่าวรวมว่า คนหลายคนเป็นคนเลว **ปาโปกติ** เป็นคุณนาม เอกวนะ แยกกล่าวเฉพาะคนเดียวให้ต่างออกไป ว่าเลวชั้นไหน ในที่นี้เป็นชั้นอติวิเสสคือเลวที่สุด จึงลง **ตม** บัจจย จาก **ปาโปกติ** กลายเป็น **ปาปตโม** แปลว่า ผู้เลวที่สุด

๑.ตร ปัจจัย

ลงท้ายคุณนามชั้นปกติทำให้กลายเป็นชั้นวิเสส

ปณฺทิตฺตโร (ชโน) แปลว่า (อ.ชน) ผู้เป็นบัณฑิตกว่า

แยกศัพท์เป็น ปณฺทิต + ตร

วิเคราะห์ว่า

สพฺเพ อิมะ ปณฺทิตา, อยมิเมสํ วิเสเสน ปณฺทิตฺติ
=ปณฺทิตฺตโร.

อ.ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นบัณฑิต ย่อมเป็น,
อ.ชน นี้ เป็นบัณฑิต โดยเฉพาะ กว่าชน ท. เหล่านี้
ย่อมเป็น เพราะเหตุนั้น อ.ชน นี้ ชื่อว่า ปันฑิตตระ

ปรณัตตโร (ธมฺโม) แปลว่า (อ.ธรรม) อันประณีตกว่า

แยกศัพท์เป็น ปรณัต + ตร

วิเคราะห์ว่า สพฺเพ อิม ปรณิตา, อยมิเมสํ วิเสเสน ปรณิตติ
=ปรณัตตโร.

อ.ธรรม ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นธรรมประณีต ย่อมเป็น,
อ.ธรรม นี้ เป็นธรรมประณีต โดยเฉพาะ กว่าธรรม ท.
เหล่านี้ ย่อมเป็น เพราะเหตุฉะนั้น อ.ธรรม นี้ ชื่อว่า
ปรณัตตระ

๒. ตม ปัจจัย

ลงท้ายคุณนามชั้นปกติทำให้กลายเป็นชั้นอติวิเศษ

ปณฺทิตตโม (ชโน) แปลว่า (อ.ชน) ผู้ฉลาดที่สุด

แยกศัพท์เป็น ปณฺทิต + ตม

วิเคราะห์ว่า

สพฺเพ อิมะ ปณฺทิตา, อยมิเมสํ อติวิเสเสน

ปณฺทิตโตติ = ปณฺทิตตโม.

อ.ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นบัณฑิต ย่อมเป็น,

อ.ชน นี้ เป็นบัณฑิต โดยวิเศษที่สุด กว่าชน ท.

เหล่านี้ ย่อมเป็น เพราะเหตุนั้น อ.ชน นี้ ชื่อว่า

บัณฑิตตมะ

ปณิตตโม (ธมฺโม) แปลว่า (อ.ธรรม) อันประณีตที่สุด

แยกศัพท์เป็น ปณิต + ตม

วิเคราะห์ว่า สพฺเพ อิมะ ปณิตา, อยมิเมสํ อติวิเสเสน

ปณิตโตติ =ปณิตตโม.

อ.ธรรม ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นธรรมประณีต ย่อมเป็น,

อ.ธรรม นี้ เป็นธรรมอันประณีต โดยวิเศษที่สุด

กว่าธรรม ท. เหล่านี้ ย่อมเป็น เพราะเหตุนี้

อ.ธรรม นี้ ชื่อว่า ปณิตตมะ

๓. อียิสฺสก ปัจจัย ลงท้ายคุณนามชั้นปกติทำให้กลายเป็นชั้นวิเสส

ปาปิยิสฺสโก (ชโน) แปลว่า (อ.ชน) ผู้ฉลาดที่กว่า

แยกศัพท์เป็น ปาป + อียิสฺสก

วิเคราะห์ว่า สพฺเพ อิมะ ปาปา, อยมิเมสํ วิเสเสน ปาปิตี
= ปาปิยิสฺสโก.

อ.ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นคนเลว ย่อมเป็น,
อ.ชน นี้ เป็นคนเลว โดยเฉพาะ กว่าชน ท.
เหล่านี้ ย่อมเป็น เพราะเหตุนั้น อ.ชน นี้ ชื่อว่า
ปาปิยิสฺสกะ

ทักขิยิสฺสโก (ชโน) แปลว่า (อ.ชน) ผู้ขยันกว่า

แยกศัพท์เป็น ทักข + อียิสฺสก

วิเคราะห์ว่า สพฺเพ อิมะ ทักขา, อยมิเมสํ วิเสเสน ทักโขติ
=ทักขิยิสฺสโก.

อ.ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นคนขยัน ย่อมเป็น,
อ.ชน นี้ เป็นคนขยัน โดยเฉพาะ กว่าชน ท.
เหล่านี้ ย่อมเป็น เพราะเหตุฉะนั้น อ.ชน นี้ ชื่อว่า
ทักขิยิสฺสกะ

๔. อีย ปัจจัย

ปาปิโย (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงท้ายคุณนามชั้นปกติทำให้กลายเป็นชั้นวิเสส

แปลว่า (อ.ชน) ผู้เลวกว่า

ปาป + อีย

สพฺเพ อิมะ ปาปา, อยมิเมสํ วิเสสน ปาไปติ

=ปาปิโย.

อ.ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นคนเลว ย่อมเป็น,

อ.ชน นี้ เป็นคนเลว โดยเฉพาะ กว่าชน ท.

เหล่านี้ ย่อมเป็น เพราะเหตุนั้น อ.ชน นี้ ชื่อว่า

ปาปิยะ

กนิโย (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้น้อยกว่า

อปฺป + อีย

สพฺเพ อิมเ อปฺปา, อยมิเมสํ วิเสสน อปฺปโติ
กนิโย.

อ.ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้น้อย ย่อมเป็น,
อ.ชน นี้ เป็นผู้น้อย โดยเฉพาะ กว่าชน ท.
เหล่านี้ ย่อมเป็น เพราะเหตุนั้น อ.ชน นี้ ชื่อว่า
กนิยะ

คำนี้ให้แปลง อปฺป เป็น กน แล้วจึงลง อีย ปัจจัย

เสยโย (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้ประเสริฐกว่า

ปสฺสุ + อีย

สพฺเพ อิม ปสฺสุจฺจา, อยมิเมสํ วิเสสน ปสฺสุจฺจติ
เสยโย.

อ.ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้ประเสริฐ ย่อมเป็น,
อ.ชน นี้ เป็นผู้ประเสริฐ โดยเฉพาะ กว่าชน ท. เหล่านี้
ย่อมเป็น เพราะเหตุฉะนั้น อ.ชน นี้ ชื่อว่า เสยยะ

คำนี้ให้แปลง ปสฺสุ เป็น ส แปลง อี ที่ อีย บัจจยเป็น เอ ช้อน ย

เซຍโย (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้เจริญกว่า

วุฑฒ + อีย

สพเพ อิมะ วุฑฒา, อยมิเมส วิเสสน วุฑโฒติ
เสยโย.

อ.ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้เจริญ ย่อมเป็น,
อ.ชน นี้ เป็นผู้เจริญ โดยเฉพาะ กว่าชน ท. เหล่านี้
ย่อมเป็น เพราะเหตุฉะนั้น อ.ชน นี้ ชื่อว่า เซยยะ

คำนี้ให้แปลง วุฑฒ เป็น ช แปลง อี ที่ อีย ปัจจัยเป็น เอ ช้อน ย

๕.อิฎฐุ ปัจจัย

ปาปิฎฐุ (ชน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงท้ายคุณนามปกติทำให้กลายเป็นชั้นอติวิเสส

แปลว่า (อ.ชน) ผู้เลวที่สุด

ปาป + อิฎฐุ

สพฺเพ อิมะ ปาปา, อยมิเมสํ อติวิเสสน ปาปิติ

=ปาปิฎฐุ.

อ.ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นคนเลว ย่อมเป็น,

อ.ชน นี้ เป็นคนเลว โดยวิเศษที่สุด กว่าชน ท. เหล่านี้

ย่อมเป็น เพราะเหตุนั้น อ.ชน นี้ ชื่อว่า ปาปิฎฐุละ

กนิษฐา (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้น้อยที่สุด

อปฺป + อิฏฐ

สพฺเพ อิม อปฺปา, อยมิเมสํ อติวิเสสน อปฺปโติ

=กนิษฐา

อ.ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้น้อย ย่อมเป็น,
อ.ชน นี้ เป็นผู้น้อย โดยวิเศษที่สุด กว่าชน ท. เหล่านี้
ย่อมเป็น เพราะเหตุฉะนั้น อ.ชน นี้ ชื่อว่า กนิษฐา

คำว่า กนิษฐา เกิดจากการแปลง อปฺป เป็น กน แล้วลง อิฏฐ ปัจจัย

เสฏฐ์ (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้ประเสริฐที่สุด

ปสฺฐ + อธิ

สพฺเพ อิมํ ปสฺฐา, อยมิมสํ อติวิเสสน ปสฺฐติ
=เสฏฐ์.

อ.ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้ประเสริฐ ย่อมเป็น,
อ.ชน นี้ เป็นผู้ประเสริฐโดยวิเศษที่สุด กว่าชน ท. เหล่านี้
ย่อมเป็น เพราะเหตุนั้น อ.ชน นี้ ชื่อว่า เสฏฐ์

คำว่า เสฏฐ์ เกิดจากการ แปลง ปสฺฐ เป็น ส แล้วแปลง อธิ ที่ อธิ

ปัจจัยเป็น เอ

เซฎุฎุ (ชโน)

แยกคัพทเป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้เจริญที่สุด

วุฑุฒ + อฎุฎุ

สพุเพ อิมะ วุฑุฒา, อยมิมะสั อติวิเสสน วุฑุโฒติ

เซฎุฎุ.

อ.ชน ท. เหล่านี้ ทั้งปวง เป็นผู้เจริญ ย่อมเป็น, อ.ชน
นี้ เป็นผู้เจริญ โดยวิเศษที่สุด กว่าชน ท. เหล่านี้
ย่อมเป็น เพราะเหตุนั้น อ.ชน นี้ ชื่อว่า เซฎุฎุ

คำว่า เซฎุฎุ เกิดจากแปลง วุฑุฒ เป็น ช แล้วแปลง อ ที่ อฎุฎุ

ปัจจัยเป็น เอ

๗.ตหฺสสํตถิตํหริต คือตํหริตที่ลงปัจจัยแทนคำว่า อสฺส อตฺถิ

ตหฺสสํตถิตํหริต มีปัจจัย ๙ ตัว คือ วิ, ส, ลี, อิก, อี, ฐ, วนฺตฺ, มนฺตฺ, ฌ ปัจจัยเหล่านี้ใช้แทนคำว่า อสฺส อตฺถิ แปลว่า มี... มีหลักนियมดังนี้

- ๑)วิ ปัจจัย नियमลงหลังศัพท์ที่เป็น อา การันต์
- ๒)ส ปัจจัย नियमลงหลัง เมธา ศัพท์เท่านั้น
- ๓)ลี ปัจจัย नियमลงหลังมโนคณศัพท์บางตัว
- ๔)วนฺตฺ ปัจจัย नियมลงหลังศัพท์ที่เป็น อ, อา การันต์
- ๕)มนฺตฺ ปัจจัย नियมลงหลังศัพท์ที่เป็น อิ, อุ การันต์
- ๖)อิมนฺตฺ ปัจจัย เป็นปัจจัยพิเศษลงหลัง ปุตุติมา, ปาปิมา

ตัดทอนนี้เป็นคุณนามแจกได้ ๓ ลิงค์ตามการันต์ในแต่ละลิงค์
เฉพาะปัจจัยที่ลงท้ายด้วยสระ อี เมื่อเป็นอิทธิลึงค์ให้แปลงเป็น อีนี
ก่อนเสมอ ส่วนศัพท์ที่ลง วนตุ, มนตุ ปัจจัย ให้แจกตามแบบ ภาควนตุ
การตั้งวิเคราะห์เป็นแบบเดียวกันทั้งหมด คือมีสิ่งใด ให้เอาสิ่งนั้น
แหละมาลงปฐมวิภัติ วางไว้ศัพท์แรกในรูปวิเคราะห์

โครงสร้างรูปวิเคราะห์ : อสุส อตฤติ

ตัวอย่างเช่น : เมธา อสุส อตฤติ เมธาวิ

ปัญญา ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น

ชื่อว่า เมธาวิ (ผู้มีปัญญา)

๑.วี ปัจจัย

เมธาวิ (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

มายาวิ (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทน อสุส อตฺถิ แปลว่า มี... หลังนาม อา การ์นต์

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีปัญญา

เมธา + วิ

เมธา อสุส อตฺถิติ =เมธาวิ (ชโน)

ปัญญา ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มีปัญญา

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีมายา

มายา + วิ

มายา อสุส อตฺถิติ =มายาวิ (ชโน)

มายา ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มีมายา

๒. ส ปัจจัย

สุเมธโส (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ภุริเมธโส (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทน อสุส อตฺถิ หลัง เมธา ศัพท์เท่านั้น

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีปัญญาดี

สุเมธา + ส

สุเมธา อสุส อตฺถิติ =สุเมธโส (ชโน)

ปัญญาดี ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มีปัญญาดี

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีปัญญาดั่งแผ่นดิน

ภุริเมธา + ส

ภุริเมธา อสุส อตฺถิติ =ภุริเมธโส (ชโน)

ปัญญาดั่งแผ่นดิน ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มีปัญญาดั่งแผ่นดิน

๓. ลี ปัจจัย

ตปลี (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ยสลี (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทน อสุส อตฺถิ แปลว่า มี... หลังมโนคนศัพท์

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีตปะ

ตป + ลี

ตโป อสุส อตฺถิติ = ตปลี, ตปสุลี (ชโน)

ตปะ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มีตปะ

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มียศ

มายา + วิ

มายา อสุส อตฺถิติ = ยสลี, ยสสุลี (ชโน)

ยศ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มียศ

เตชลี (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีเดช

เตช + ลี

เตโช อสุส อตุถิติ =เตชลี (ชโน)

เดช ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่ามีเดช

ปยสุลินี (คาวี)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.แม่โค) ตัวมีน้ำนม

ปย + ลี (แปลง ลี เป็น ลินี ช้อน ส)

ปโย อสุสา อตุถิติ ปยสุลินี =(คาวี)

น้ำนม ของแม่โคนั้น มีอยู่ เหตุนั้น แม่โคนั้น

ชื่อว่า มีน้ำนม

๔.อีก ปัจจัย

ทณฺฑทีโก (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

อตฺถิกา (วาจา)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทน อสฺส อตฺถิ แปลว่า มี...

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีไม้เท้า, ผู้มีท่อนไม้

ทณฺฑ + อิก

ทณฺฑโท อสฺส อตฺถีติ =ทณฺฑทีโก (ชโน)

ไม้เท้า ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มีไม้เท้า

แปลว่า (อ.วาจา) อันมีประโยชน์

อตฺถ + อิก

อตฺถโธ อสฺสา อตฺถีติ =อตฺถิกา (วาจา)

ประโยชน์ ของวาจานั้น มีอยู่ เหตุนั้น วาจานั้น ชื่อว่า มีประโยชน์

ธนิโก (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีทรัพย์

ธน + อิก

ธนํ อสฺส อตฺถิติ =ธนิโก (ชโน)

ทรัพย์ ของชน นั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มีทรัพย์

คนุธิกํ (ปฺปฺผํ)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ดอกไม้ม) อันมีกลิ่น

คนุธ + อิก

คนุโธ อสฺส อตฺถิติ =คนุธิกํ (ปฺปฺผํ)

กลิ่น ของดอกไม้ นั้น มีอยู่ เหตุนั้น ดอกไม้นั้น ชื่อว่า มีกลิ่น

๕.อี ปัจจัย

ทณฺฑี (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

สุขี (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทน อสฺส อตฺถิ แปลว่า มี...

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีไม้เท้า

ทณฺฑ + อี

ทณฺโฑ อสฺส อตฺถิตฺติ = ทณฺฑี (ชโน)

ไม้เท้า ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มีไม้เท้า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีความสุข

สุข + อี

สุขํ อสฺส อตฺถิตฺติ = สุขี (ชโน)

ความสุข ของชน นั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มีความสุข

โภคี (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ญาณิ (ภิกขุ)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีโภคะ

โภค + อี

โภโค อสฺส อตฺถีติ = โภคี (ชโน)

โภคะ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มีโภคะ

แปลว่า (อ.ภิกขุ) ผู้มีญาณ

ญาณ + อี

ญาณํ อสฺส อตฺถีติ = ญาณิ (ภิกขุ)

ญาณ ของภิกขุนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ภิกขุนั้น ชื่อว่า
มีญาณ

ทุกฺขี (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

โยคี (ภิกฺขุ)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีทุกข์

ทุกฺข + อี

ทุกฺขํ อสฺส อตฺถิติ =ทุกฺขี (ชโน)

ทุกข์ ของชน นั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มีทุกข์

แปลว่า (อ.ภิกษุ) ผู้มีความเพียร

โยค + อี

โยโค อสฺส อตฺถิติ =โยคี (ชโน)

ความเพียร ของภิกษุ นั้น มีอยู่ เหตุนั้น ภิกษุ นั้น
ชื่อว่า มีความเพียร

๖. ร ปัจจัย

มธุโร (ปุโว)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

รุจิรา (นารี)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทน อสุส อตฺถิ แปลว่า มี...

แปลว่า (อ.ขนม) อันมีรสหวาน

มธุ + ร

มธุ อสุส อตฺถิตี =มธุโร (ปุโว)

รสหวาน ของขนม นั้น มีอยู่ เหตุนั้น ขมนั้น ชื่อว่า มีรสหวาน

แปลว่า (อ.หญิง) ผู้มีความงาม

รุจิ + ร

รุจิ อสุส อตฺถิตี =รุจิรา (นารี)

ความงาม ของหญิงนั้น มีอยู่ เหตุนั้น หญิงนั้น ชื่อว่า มีความงาม

मुखरो (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีปาก (ปากกล้า, ปากจัด)

मुख + र

मुखं असुत्तु อตฺถีติ = मुखरो (ชโน)

ปาก ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มีปาก

กฤษโร (สตุโต)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.สัตว์) ตัวมีงา

กฤษซา + र

กฤษซา असुत्तु อตฺถีติ = กฤษโร (สตุโต)

งาทั้งหลาย ของสัตว์ นั้น มีอยู่ เหตุนั้น สัตว์นั้น ชื่อว่า มีงา

นคร (ฐานัน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ธีโร (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ที) อันมีปราสาท (เมือง)

นค + ร

นคา อสฺส อตฺถิติ =นคร (ฐานัน)

ปราสาททั้งหลาย มีอยู่ เก่านั้น เหตุนั้น ที่นั้น ชื่อว่ามีปราสาท

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีปัญญา

ธี + ร

ธี อสฺส อตฺถิติ =ธีโร (ชโน)

ปัญญา ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่ามีปัญญา

๗. วนฺตฺ ปัจจัย
คุณฺวา (ชโน)
แยกศัพท์เป็น
วิเคราะห์ว่า

คุณฺวา (ชโน)

แยกศัพท์เป็น
วิเคราะห์ว่า

ลงแทน อสฺส อตฺถิ แปลว่า มี... หลังนาม อ, อา การันต์
แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีคุณ

คุณ + วนฺตฺ

คุณฺ อสฺส อตฺถิตฺติ =คุณฺวา (ชโน)

คุณ ของชน นั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่ามีคุณ

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีทรัพย์

ธน + วนฺตฺ

ธนํ อสฺส อตฺถิตฺติ =ธนวา (ชโน)

ทรัพย์ ของชน นั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มีทรัพย์

ปณฺญา (ชโน) แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีปัญญา

แยกศัพท์เป็น ปณฺญา + วนฺต

วิเคราะห์ว่า ปณฺญา อสฺส อตฺถิติ =ปณฺญา (ชโน)

ปัญญา ของชน นั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่ามีปัญญา

ปุณฺญา (ชโน) แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีบุญ

แยกศัพท์เป็น ปุณฺญ + วนฺต

วิเคราะห์ว่า ปุณฺญํ อสฺส อตฺถิติ =ปุณฺญา (ชโน)

บุญ ของชน นั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มีบุญ

วนฺต ปัจจัยลงหลังศัพท์ที่เป็น อ, อา การันต์เท่านั้น

๘. มนตุ ปัจจัย
อายสุมา (ชโน)
แยกศัพท์เป็น
วิเคราะห์ว่า

สติมา (ชโน)

แยกศัพท์เป็น
วิเคราะห์ว่า

ลงแทน อสุส อตฺถิ แปลว่า มี... หลังนาม อิ, อี การันต์
แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีอายุ (แปลง อุ เป็น อสุ)

อายุ + วนฺตฺ

อายุ อสุส อตฺถิตี =อายสุมา (ชโน)

อายุ ของชน นั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่ามีอายุ

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีสติ

สติ + วนฺตฺ

สติ อสุส อตฺถิตี =สติมา (ชโน)

สติ ของชน นั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มีสติ

จกฺขุมา (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ชฺติมา (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีจักษุ

จกฺขุ + วนฺตฺ

จกฺขุ อสฺส อตฺถิติ = आयसुमा (ชโน)

จักษุ ของชน นั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่ามีจักษุ

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีความรุ่งเรือง

ชฺติ + วนฺตฺ

ชฺติ อสฺส อตฺถิติ = ชฺติมา (ชโน)

ความรุ่งเรือง ของชน นั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น
ชื่อว่า มีความรุ่งเรือง

๙. ณ ปัจจัย ลงแทน อสุส อตฺถิ แปลว่า มี...

สทุธ (ชโน) แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีสัทธา

แยกศัพท์เป็น สทุธา + ณ

วิเคราะห์ว่า สทุธา อสุส อตฺถิติ สทุธ (ชโน)

สัทธา ของชน นั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่ามีสัทธา

มจฺเจโร (ชโน) แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีความตระหนี่

แยกศัพท์เป็น มจฺเจร + ณ

วิเคราะห์ว่า มจฺเจรํ อสุส อตฺถิติ มจฺเจโร (ชโน)

ความตระหนี่ ของชน นั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มีความตระหนี่

ปณฺโญ (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

พฺพฺโธ (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีปัญญา

ปณฺญา + ณ

ปณฺญา อสฺส อตฺถิติ =ปณฺโญ (ชโน)

ปัญญา ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มีปัญญา

แปลว่า (อ.ชน) ผู้มีความรู้

พฺพฺธิ + ณ

พฺพฺธิ อสฺส อตฺถิติ =พฺพฺโธ (ชโน)

ความรู้ ของชนนั้น มีอยู่ เหตุนั้น ชนนั้น ชื่อว่า มีความรู้

๘.ปกติตัทธิต คือตัทธิตที่ลงปัจจัยแทน ปกต, วิการ, นิปฺพนฺน, นิพฺพตฺต

ปกติตัทธิตมีปัจจัย ๑ ตัว คือ มย ปัจจัย ลงแทนข้อความว่า ทำแล้วด้วย
สิ่งนั้น, สร้างแล้วด้วยสิ่งนี้, สำเร็จแล้วจากสิ่งนั้น, เกิดแล้วจากสิ่งโน้น เมื่อ
สร้างรูปวิเคราะห์ใช้คำว่า ปกต, วิการ, นิปฺพนฺน, นิพฺพตฺต เป็นคำหลักวางไว้
หลังคำขยาย ส่วนวัตถุที่ใช้สร้างประกอบเป็นวิภัตติต่าง ๆ กัน มีหลักดังนี้

๑) เมื่อลง มย ปัจจัยแทน ปกต ให้ประกอบคำขยายเป็นตติยวิภัตติวางไว้
หน้า ปกต แปลว่า ทำแล้วด้วย... เช่น สุวณฺณน ปกตํ =โสวณฺณมยํ

๒) เมื่อลง มย ปัจจัยแทน วิการ ให้ประกอบคำขยายเป็นคฺฎฐวิภัตติวางไว้
หน้า วิการ แปลว่า เป็นวิการแห่ง... เช่น สุวณฺณนสฺส วิการํ =โสวณฺณมยํ

๓) เมื่อลง มย ปัจจัยแทน นิปฺพนฺน ให้ประกอบคำขยายเป็นตติยา
วิภัตติหรือปัญจมีวิภัตติ วางไว้หน้า นิปฺพนฺน แปลว่า สำเร็จแล้วด้วย...

๔) เมื่อลง มย ปัจจัยแทน นิพฺพตฺต ให้ประกอบคำขยายเป็นปัญจมี
วิภัตติ วางไว้หน้า นิพฺพตฺต แปลว่า เกิดแล้วจาก...

ส่วนคำว่า ปกต, วิการ, นิปฺพนฺน, นิพฺพตฺต ประกอบให้มีลิงค์ วจนะ
วิภัตติ เหมือนกับวัตถุที่สร้างขึ้นซึ่งเป็นประธานในรูปวิเคราะห์ เช่น

โสวณฺณมยฺ (ภาชนํ) แปลว่า (อ.ภาชนะ) อันทำแล้วด้วยทอง

๑) สุวณฺณณ ปกตํ = โสวณฺณมยฺ (ภาชนํ)

๒) สุวณฺณณสุส วิการํ = โสวณฺณมยฺ (ภาชนํ)

ในปกติศัพท์มีโครงสร้างรูปวิเคราะห์ ๔ แบบ คือ

แบบที่ ๑ : (ต.) ปกโต, ปกตา, ปกตัม

(ต.) คือประกอบนามนามเป็นตติยวิภัตติ

แบบที่ ๒ : (ฉ.) วิกาโร, วิการา, วิการัม

(ฉ.) คือประกอบนามนามเป็นนัญญูวิภัตติ

แบบที่ ๓ : (ต., ปญ.) นิปฺสนฺโน, นิปฺสนฺนา, นิปฺสนฺนํ

(ต., ปญ.) คือประกอบนามนามเป็นตติยหรือปญฺจมีวิภัตติ

แบบที่ ๔ : (ปญ.) นิพฺพตฺโต, นิพฺพตฺตา, นิพฺพตฺตัม

(ปญ.) คือประกอบนามนามเป็นปญฺจมีวิภัตติ

มตฺตีกามยํ (ภาชนํ) แปลว่า (อ.ภาชนะ) อัมบุคคลทำแล้วด้วยดิน

แยกศัพท์เป็น มตฺตีกา + มย

วิเคราะห์ว่า มตฺตีกาย ปกตํ =มตฺตีกามยํ (ภาชนํ)

อ.ภาชนะ อัมบุคคล ทำแล้ว ด้วยดิน ชื่อว่า มตฺตีกามยะ

มตฺตีกามยํ (ภาชนํ) แปลว่า (อ.ภาชนะ) อัมเป็นวิการแห่งดิน

แยกศัพท์เป็น มตฺตีกา + มย

วิเคราะห์ว่า มตฺตีกาย วิการํ =มตฺตีกามยํ (ภาชนํ)

อ.ภาชนะ เป็นวิการแห่งดิน ชื่อว่า มตฺตีกามยะ

โลหมย์ (จกุกั) แปลว่า (อ.กงลื้อ) อันบุคคลทำแล้วด้วยโลหะ
แยกศัพท์เป็น โลห + มย
วิเคราะห์ว่า โลهن ปกตํ = โลหมย์ (จกุกั)
อ.กงลื้อ อันบุคคล ทำแล้ว ด้วยเหล็ก ชื่อว่า โลหมยะ

โลหมย์ (จกุกั) แปลว่า (อ.กงลื้อ) อันเป็นวิการแห่งโลหะ
แยกศัพท์เป็น โลห + มย
วิเคราะห์ว่า โลหสุส วิการํ = โลหมย์ (จกุกั)
อ.กงลื้อ เป็นวิการ แห่งโลหะ ชื่อว่า โลหมยะ

มณิรมย์ (จกุกั)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.กมล่อ) อันสำเร็จแล้วด้วยแก้วมณี

มณี + มย

มณินา นิปฺพนฺนํ =มณิรมย์ (จกุกั)

อ.แก้วมณี สำเร็จแล้ว ด้วยแก้วมณี ชื่อว่า มณีมยะ

มณิรมย์ (จกุกั)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.กมล่อ) อันเป็นวิการแห่งแก้วมณี

มณี + มย

มณิสฺส วิการํ =มณิรมย์ (จกุกั)

อ.กมล่อ เป็นวิการ แห่งแก้วมณี ชื่อว่า มณีมยะ

มโนมยา (ธมฺมา) แปลว่า (อ.ธรรม ท.) อันสำเร็จแล้วด้วยใจ

แยกศัพท์เป็น มน + มย

วิเคราะห์ว่า มนสา นิปฺพนฺนา =มโนมยา (ธมฺมา)

อ.ธรรม ท. สำเร็จแล้ว ด้วยใจ ชื่อว่า มโนมยะ

อโยมยํ (วตฺถุ) แปลว่า (อ.วัตฺถุ) อันสำเร็จแล้วด้วยเหล็ก

แยกศัพท์เป็น อย + มย

วิเคราะห์ว่า อยสา ปกตํ =อโยมยํ (วตฺถุ)

อ.วัตฺถุ อันบุคคลทำแล้ว ด้วยเหล็ก ชื่อว่า อโยมยะ

มย ปัจจัยลงหลังมโนคณศัพท์ให้แปลงสระที่สูงสุดศัพท์เป็น โอ

สิลามโย (ปตฺโต) แปลว่า (อ.บาตร) อันสำเร็จแล้วด้วยศิลา

แยกศัพท์เป็น สิลา + มย

วิเคราะห์ว่า สิลาย นิปฺพนฺโน = สิลามโย (ปตฺโต)

อ.บาตร สำเร็จแล้ว ด้วยศิลา ชื่อว่า สิลามยะ

โคมยํ (วตฺถุ) แปลว่า (อ.วัตถุ) อันเกิดแล้วจากโค

แยกศัพท์เป็น โค + มย

วิเคราะห์ว่า คาวสุมา นิพฺพตฺตํ = โคมยํ (วตฺถุ)

อ.วัตถุ เกิดจากแล้ว จากโค ชื่อว่า โคมยะ, โคมัย

อิทฺทมยฺ (วิมานํ) แปลว่า (อ.วิมานํ) อันสำเร็จแล้วด้วยฤทธิ์

แยกศัพท์เป็น อิทธิ + มย

วิเคราะห์ว่า อิทธิยา นิปฺพนฺ = อิทฺทมยฺ (วิมานํ)

อ.วิมาน สำเร็จแล้ว ด้วยฤทธิ์ ชื่อว่า อิทฺทมยะ

ผลิกมโย (ปตฺโต) แปลว่า (อ.บาตร) อันบุคคลทำแล้วด้วยแก้วผลึก

แยกศัพท์เป็น ผลิก + มย

วิเคราะห์ว่า ผลิกน ปกฺโต = ผลิกมโย (ปตฺโต)

อ.บาตร อันบุคคล ทำแล้ว ด้วยแก้วผลึก ชื่อว่า

ผลิกมยะ

๔. ปุรณัตถิต คือตถิตที่ลงปัจจัยท้ายปกติสังขยาทำให้เป็นปุรณสังขยา

ปุรณัตถิตมีปัจจัย ๕ ตัว คือ ตย, ฐ, ถ, ม, อ ใช้ลงแทน ปุรณคัพพ์ แปลว่า เป็นที่เต็ม... ใช้สำหรับลงหลังปกติสังขยาสำเร็จรูปแล้ว กลายเป็นปุรณสังขยา มีวิธีการตั้งวิเคราะห์ ดังนี้

๑) นำปกติสังขยาประกอบเป็นัญญูวิภัตติ

๒) นำ ปุรณ คัพพ์ประกอบเป็นปลุมาวิภัตติมีลิงค์ วจนะ วิภัตติ ตามอัญญุบทเป็นได้ ๓ ลิงค์ ปุงลิงค์สำเร็จเป็น ปุรโณ, อิตถीलิงค์สำเร็จเป็น ปุรณิ, อิตถीलิงค์สำเร็จเป็น ปุรณ

ปัจจัยแต่ละตัวในปุรณัตถิตมีวิธีการใช้กับปกติสังขยาต่างกันดังนี้

๑.ตีย ปัจจัย

หุติโย (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ตติโย (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงหลัง หุวิ, ตี แทน ปุรณ คัพท์

แปลว่า (อ.ชน) ที่สอง

หุวิ + ตีย (แปลง หุวิ เป็น หุ)

หุวิหุณํ ปุรโณ =หุติโย (ชโน)

อ.ชน เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. สอง ชื่อว่า ที่สอง

แปลว่า (อ.ชน) ที่สาม

ตี + ตีย (แปลง ตี เป็น ต)

ตีณฺณํ ปุรโณ =ตติโย (ชโน)

อ.ชน เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. สาม ชื่อว่า ที่สาม

๒.๓ ปัจจัย

จตุตฺโถ (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

จตุตฺถา (อิตฺถิ)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงหลัง จตุ แทน ปุรณ คัพท์

แปลว่า (อ.ชน) ที่สี่

จตุ + ถ (ลงแล้วซ้อน ต)

จตุหนํ ปุรโณ = จตุตฺโถ (ชโน)

อ.ชน เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. สี่ ชื่อว่า ที่สี่

แปลว่า (อ.หญิง) ที่สี่

จตุ + ถ

จตุสนฺหนํ ปุรณี = จตุตฺถา (อิตฺถิ)

อ.หญิง เป็นที่เต็ม แห่งหญิง ท. สี่ ชื่อว่า ที่สี่

๓. ฐ ปัจจัย

ฉฐฺโฐ (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงหลัง ฉ แทน ปุรณ คัพท์

แปลว่า (อ.ชน) ที่หก

ฉ + ฐ (ลงแล้วซ้อน ฐ)

ฉนฺนํ ปุรโณ = ฉฐฺโฐ (ชโน)

อ.ชน เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. หก ชื่อว่า ที่หก

ฉฐฺฐิ (อิตถิ)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.หญิง) ที่หก

ฉ + ฐ (ลง อี ปัจจัยเครื่องหมายอิตถิลิงค์)

ฉนฺนํ ปุรณิ = ฉฐฺฐิ

อ.หญิง เป็นที่เต็ม แห่งหญิง ท. หก ชื่อว่า ที่หก

๔.ม ปัจจัย

ปญฺจโม (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

สตุตโม (ชโน)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงหลังปกติสังขยาทั้งหลาย (เว้น ทวิ, ตี, จตุ, ฉ)

แปลว่า (อ.ชน) ที่ห้า

ปญฺจ + ม

ปญฺจนฺนํ ปุโรเณ =ปญฺจโม (ชโน)

อ.ชน เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. หก ชื่อว่า ที่หก

แปลว่า (อ.ชน) ที่เจ็ด

สตุต + ม

สตุตฺนฺนํ ปุโรเณ =สตุตโม (ชโน)

อ.ชน เป็นที่เต็ม แห่งชน ท. เจ็ด ชื่อว่า ที่เจ็ด

๕.อี ปัจจัย

ลงหลังปกติสังขยาตั้งแต่ เอกาทส ถึง อฏฐารส
สำเร็จรูปแล้วเป็นอิติลิงค์เท่านั้น หากประสงค์จะ
ใช้ (๑๑-๑๘) เป็นลิงค์อื่นให้ลง ม ปัจจัยแทน

เอกาทสี (อิติ)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.หญิง) ที่สิบเอ็ด

เอกาทส + อี

เอกาทสนนํ ปุรณิ =เอกาทสี (อิติ)

อ.หญิง เป็นที่เต็ม แห่งหญิง ท. สิบเอ็ด ชื่อว่า
ที่สิบเอ็ด

ปณฺณรสี (ติถิ) แปลว่า (อ.ติถิ) ที่ลิมห้า

แยกศัพท์เป็น ปณฺณรส + อี

วิเคราะห์ว่า ปณฺณรสนนํ ปุรณิ =เอกาทสี (ติถิ)

อ.ติถิ เป็นที่เต็ม แห่งติถิ ท. ลิมห้า ชื่อว่าที่ลิมห้า

อฏฺฐารสี (เถรี) แปลว่า (อ.พระเถรี) ที่ลิมแปด

แยกศัพท์ว่า อฏฺฐารส + อี

วิเคราะห์ว่า อฏฺฐารสนนํ ปุรณิ =อฏฺฐารสี (เถรี)

อ.พระเถรี เป็นที่เต็ม แห่งพระเถรี ท. ลิมแปด

ชื่อว่า ที่ลิมแปด

วิธีต่อ อฑฒ คัพท์

อฑฒ แปลว่า ครึ่ง, กึ่ง ใช้สำหรับนับจำนวนเต็ม (ปุรณสังขยา) ที่มีเศษเป็นครึ่งหนึ่งของจำนวนเต็มที่นั้น ๆ คือ นับจำนวนเต็มที่นั้น ๆ แต่หักออกอีกครึ่งหนึ่งของจำนวนที่นั้น ๆ

ร้อยที่ ๒ ด้วยทั้งกึ่ง หมายถึง ที่ ๑๕๐ (หนึ่งร้อยชุดที่ ๒ ครึ่งเดียว)

ร้อยที่ ๓ ด้วยทั้งกึ่ง หมายถึง ที่ ๒๕๐ (หนึ่งร้อยชุดที่ ๓ ครึ่งเดียว)

ร้อยที่ ๔ ด้วยทั้งกึ่ง หมายถึง ที่ ๓๕๐ (หนึ่งร้อยชุดที่ ๔ ครึ่งเดียว)

ร้อยที่ ๕ ด้วยทั้งกึ่ง หมายถึง ที่ ๔๕๐ (หนึ่งร้อยชุดที่ ๕ ครึ่งเดียว)

ร้อยที่ ๖ ด้วยทั้งกึ่ง หมายถึง ที่ ๕๕๐ (หนึ่งร้อยชุดที่ ๖ ครึ่งเดียว)

ที่	๑	๒	๓	๔	๕
จำนวนเต็ม	๑๐๐	๑๐๐	๑๐๐	๑๐๐	๑๐๐
อ่านว่า	ร้อยที่ ๑	ร้อยที่ ๒	ร้อยที่ ๓	ร้อยที่ ๔	ร้อยที่ ๕

เมื่อต้องการจะบอกว่าคนนี้ สิ่งนี้ อยู่ลำดับที่ ๑๕๐ ให้อ่านช่องที่ ๒ แต่หักออกครึ่งหนึ่งของร้อยที่ ๒ นั่น บาลีใช้คำว่า ร้อยที่ ๒ ด้วยทั้งนี้ ลำดับอื่น ๆ ก็ใช้วิธีเดียวกันนี้ เช่น

-ลำดับที่ ๒๕๐ บาลีใช้คำว่า ร้อยที่ ๓ ด้วยทั้งนี้

-ลำดับที่ ๓๕๐ บาลีใช้คำว่า ร้อยที่ ๔ ด้วยทั้งนี้

-ลำดับที่ ๔๕๐ บาลีใช้คำว่า ร้อยที่ ๕ ด้วยทั้งนี้

หลักการวาง อฑฺฒ คัพพ์

- ๑) ถ้าวางต่อกับ หุตฺติย แปลง อฑฺฒ กับ หุตฺติย เป็น ทิยฑฺฒ, ทิวฑฺฒ
 - ๒) ถ้าวางต่อกับ ตตฺติย แปลง อฑฺฒ กับ ตตฺติย เป็น อฑฺฒตฺติย
 - ๓) ถ้าวางต่อกับ จตฺตฺถ แปลง อฑฺฒ กับ จตฺตฺถ เป็น อฑฺฒจตฺตฺถ
 - ๔) ถ้าวางต่อกับ ปุรณสังขยาจำนวนอื่น ๆ ให้วาง อฑฺฒ ไว้หน้าได้เลย
อฑฺฒปญฺจม ที่ห้าด้วยทั้งกิ่ง เท่ากับ สี่ครึ่ง
อฑฺฒฉฏฺฐ ที่หกด้วยทั้งกิ่ง เท่ากับ ห้าครึ่ง
- หลังปุรณสังขยาให้เติมปกติสังขยาจำนวนเต็มต่อท้าย เช่น
อฑฺฒปญฺจมสตํ, อฑฺฒฉฏฺฐสทฺสํ, ทิยฑฺฒทสทฺสํ เป็นต้น

วิธีตั้งวิเคราะห์

๑) นำ อ๑๑ฒ คัพท๑ประกอบ ๑า ตตติยาวิภ๑ตติ

๒) นำปุรณสังขยาประกอบให้มีลิ่งควณะวิภ๑ตติเหมือนนามที่ขยาย เช่น

อ๑๑ฒ๑น ทุติโย = ทิย๑๑๑, ทิว๑๑๑

ที่ส๑ง ด้วยท๑งก๑ง ชื่อว่า หนึ่งกับครึ่ง

อ๑๑ฒ๑น ตติโย = อ๑๑๑ตติโย, อ๑๑๑เตย๑โย

ที่สามด้วยท๑งก๑ง ชื่อว่า ส๑งกับครึ่ง

อ๑๑ฒ๑น จตุต๑โย = อ๑๑๑จตุต๑โย

ที่สี่ ด้วยท๑งก๑ง ชื่อว่า สามกับครึ่ง

ทียทุโฒ

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

อทุฒติโย

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า ที่สองด้วยทั้งกึ่ง (หนึ่งครึ่ง)

อทุฒ + ทุติย (แปลงรวมกัน)

อทุฒน ทุติโย = ทียทุโฒ

ที่สอง ด้วยทั้งกึ่ง ชื่อว่า ทียทุฒะ

แปลว่า ที่สามด้วยทั้งกึ่ง (สองครึ่ง)

อทุฒ + ตติย (แปลงรวมกัน)

อทุฒน ตติโย = อทุฒติโย

ที่สาม

อตุตฺตฺตฺโต

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า ที่สี่ด้วยทั้งกิ่ง (สามครั้ง)

อตุตฺ + จตุตฺ (แปลงรวมกัน)

อตุตฺเตน จตุตฺโถ = อตุตฺตฺโต

ที่สี่ ด้วยทั้งกิ่ง ชื่อว่า อตุตฺตฺตฺตฺ

ทียทุฒสตร์

แยกคัพพ์เป็น

วิเคราะห์ว่า

อทุฒตียสตร์

แยกคัพพ์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า อ.ร้อยที่สงด้วยทั้งกึ่ง (ที่ ๑๕๐)

อทุฒ + ทุตีย + สตร์ (แปลงรวมกัน)

อทุฒน ทุตียํ สตร์ = ทียทุฒสตร์

อ.ร้อย ที่สง ด้วยทั้งกึ่ง ชื่อว่า ทียทุฒสตร์

แปลว่า อ.ร้อยที่สามด้วยทั้งกึ่ง (ที่ ๒๕๐)

อทุฒ + ตตีย + สตร์ (แปลงรวมกัน)

อทุฒน ตตียํ สตร์ = อทุฒตียสตร์

อ.ร้อย ที่สาม ด้วยทั้งกึ่ง ชื่อว่า อทุฒตียสตร์

อักษฺรพฺยสํ
แยกศัพท์เป็น
วิเคราะห์ว่า

แปลว่า อ.ร้อยที่สี่ด้วยทั้งกิ่ง (ที่ ๓๕๐)
อักษฺร + จตุตถ + สํ (แปลงรวมกัน)
อักษฺรณ จตุตถํ สํ =อักษฺรพฺยสํ
อ.ร้อย ที่สี่ ด้วยทั้งกิ่ง ชื่อว่า อักษฺรพฺยสตะ

อักษฺรพญสํ
แยกศัพท์เป็น
วิเคราะห์ว่า

แปลว่า อ.ร้อยที่ห้าด้วยทั้งกิ่ง (ที่ ๔๕๐)
อักษฺร + พญส + สํ
อักษฺรณ พญสมํ สํ =อักษฺรพญสํ
อ.ร้อย ที่ห้า ด้วยทั้งกิ่ง ชื่อว่า อักษฺรพญสตะ

๑๐.สังขยาตัทธิต คือตัทธิตที่ลงปัจจัยหลังปกติสังขยาแทน ปริมาณ คัพท์

สังขยาตัทธิตมีปัจจัย ๑ ตัว คือ ก ปัจจัย ใช้แทน “ปริมาณ” แปลว่า
ประมาณ ใช้ประกอบหลังสังขยาตั้งแต่ ทฺวิ (๒) เป็นต้นไป เพื่อกำหนด
นับจำนวนโดยการกะประมาณ มีวิธีตั้งวิเคราะห์ดังนี้

๑)ประกอบปกติสังขยาเป็นปฐมวิภัตติวางไว้หน้า ปริมาณานิ

๒)วาง ปริมาณานิ ไว้หลังปกติสังขยา

๓)วาง ต สัพพนามแทนนามนามที่จะนับเอาไว้หลัง ปริมาณานิ โดย

ลงัญญวิภัตติ เอกวจนะ

๔)สนธิ อิติ คัพท์ เข้ากับ ต สัพพนาม

ทวิกั (วตฺถุ)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.วตฺถุ) อันมีปริมาณสอง

ทวิ + ก

เหตุ ปริมาณานิ อสุสาติ ทวิกั (วตฺถุ)

อ.ปริมาณ ท. ของวตฺถุนั้น สอง เหตุนั้น วตฺถุนั้น
ชื่อว่า มีปริมาณสอง

ติกั (วตฺถุ)

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

แปลว่า (อ.วตฺถุ) อันมีปริมาณสาม

ติ + ก

ตีณิ ปริมาณานิ อสุสาติ ทิกั (วตฺถุ)

อ.ปริมาณ ท. ของวตฺถุนั้น สาม เหตุนั้น วตฺถุนั้น
ชื่อว่า มีปริมาณสาม

ตั้หธิตที่เป็นอ้พยยค้พท์

ตั้หธิตนี้แจกด้วยวิภ้ตติไม่้ได้ ใ้คงรูปเดิมเสมอ

๑.วิภาคตั้หธิติ คือ ตั้หธิติที่ล่งป้จจ้ยแทน วิภาค คั้พห้

วิภาคตั้หธิติมีป้จจ้ย ๒ ตั้ว คือ โส, ธา ใช้ล่งหล่งล่งขยาคุณนามและ
หล่งค่านามนามหั่วไป ล่าเรีจรูปเป็นอัพยยคั้พห้แจกวิภั้ตติไม่ไ้

ป้จจ้ย ๒ ตั้วนี้ล่งแทน วิภาเคน, วิภาเคหิ แปลว่า โดยส่วน... ใช้เป็น
เครื่งหมายตติยาวิภั้ตติ มีวิธิการตั้งรูปวิเคราะห้ ดังนี้

๑)ล่งหล่งล่งขยา ประกอบล่งขยาให้มีลิงค์ วจนะ วิภั้ตติเดี่ยวกับคำ
ว่า วิภาเคน, วิภาเคหิ วางไว้หน้า วิภาเคน, วิภาเคหิ แปลว่า โดยส่วน

๒)ล่งหล่งนาม ประกอบค่านามนามเป็นตติยาวิภั้ตติ เอกวจนะวางไว้
หน้า วิภาเคน แปลว่า โดยการจำแนกโดย...

๑.๓๓ ปัจจัย

เอกธา

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ทฺวิธา

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทน วิภาเคน, วิภาเคหิ หลังสังยาคุณนาม

แปลว่า โดยส่วนเดียว

เอก + ธา

เอเกน วิภาเคน =เอกธา

โดยส่วนเดียว ชื่อว่า เอกธา

แปลว่า โดยส่วนสอง

ทฺวิ + ธา

ทฺวีหิ วิภาเคหิ =ทฺวิธา

โดยส่วน ท. สอง ชื่อว่า ทฺวิธา

๒. โส ปัจจัย

ปทโส

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

สุตฺตโส

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทน วิภาเคน หลังคำนามนาม

แปลว่า โดยการจำแนกโดยบท

ปท + โส

ปแทน วิภาเคน = ปทโส

โดยการจำแนกโดยบท ชื่อว่า ปทโส

แปลว่า โดยการจำแนกโดยสูตร

สุตฺต + โส

สุตฺเตน วิภาเคน = สุตฺตโส

โดยการจำแนกโดยสูตร ชื่อว่า สุตฺตโส

๒.อภัยยัตถิต คือตถิตที่ลงปัจจัยหลังสัมพนามแทน ปการ คัพพ์

อภัยยัตถิตมีปัจจัย ๒ ตัว คือ ถา, ถํ ลงแทน ปการ คัพพ์ แปลว่า
โดยประการ มีวิธีการตั้งวิเคราะห์ดังนี้

๑)ประกอบสัมพนามเป็นตติยาวิภัตติวางไว้หน้า ปการ คัพพ์

๒)ประกอบ ปการ เป็นตติยาวิภัตติ (ปกาเรน) วางไว้หลังสัมพนาม

๓)บทสำเร็จเอาสัมพนามกับปัจจัยมาต่อกัน

๑.๓๓ ปัจจัย

ตถา

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ยถา

แยกศัพท์เป็น

วิเคราะห์ว่า

ลงแทน ปกาเรน หลังวิเสสนส์พพนาม

แปลว่า โดยประการนั้น

ต + ถา

เตน ปกาเรน =ตถา

โดยประการนั้น ชื่อว่า ตถา

แปลว่า โดยประการใด

ย + ถา

เยน ปกาเรน =ยถา

โดยประการใด ชื่อว่า ยถา

๒.ถั ัจจัย

กถั

แยกคัพทัเป็น

วิเคราะหัว่า

อิตุถั

แยกคัพทัเป็น

วิเคราะหัว่า

ลงแทน ปกาเรน หลัง กั, อิม

แปลว่า โดยประการไร

กั + ถั

เกน ปกาเรน =กถั

โดยประการไร ซัอว่า กถั

แปลว่า โดยประการนี้

อิม + ถั

อิมินา ปกาเรน =อิตุถั

โดยประการนี้ ซัอว่า อิตุถั